

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Tartu, Maarjamõisa 44, tel. 12-56.

Talitus:

Akad. Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

Mis on Loode-Eesti murrete hääldamises rootsipärane? ¹

Enamasti, kui on kõnet Loode-Eesti mandri ja saarte murretest, nimetatakse ikka ka seda, et neis murretes avalduvat suur rootsi keele mõju. See mõju tulevat ilmsiks enne kõike sõnavaras ja peale selle ka häälduses. Sõnavaralise mõju kohta on mitmelt poolt enamaid kordi võetud lühemalt-pikemalt sõna, kuid selle küsimuse juures, mis siis tõepoolest on rootsipärane Loode-Eesti murrete häälduses, ei ole trükitud allikais peatunud kuigi palju. Üldse on meil õigegi vähe puudutatud avalikult igasuguseid häälduslikke mõjusid, mis võõrkeeled on avaldanud eesti keelde. Häälikuloolisis uurimisis on lühidalt mõne reaga märgitud ainult tähtsamad jooned ja siingi on peaaegu kõik andmed üksnes kokkupuuteist venelastega või sakslastega (eriti just linlaste suhtes). Üldmuljes on jäänud senini tumedaks igakülsem võõra mõju ulatus ja päritolu.

Esimene, kes vihjab rootsi häälduse mõju olemasolule eesti murretes, on F. J. W i e d e m a n n omas Gr. der ehstn. Spr. 1875. a., nagu W. oli üldse taipav kõike märkama.

¹ Kõne, peetud AES-i koosolekul 12. X 1931. Läbirääkimiste ajal on prof. A. Saareste toonud mõningaid olulisi lisamärkmeid, mis siin tänuga märgitud.

Nimetatud teose 56. lk.-l on öeldud: „Mehr Eingehen verdient der Unterdialekt im äussersten Westen auf den Inseln (Dagö, Oesel, Mohn und Küno) und der ihnen gegenüberliegenden wickschen und pernauschen Küste. Dieser Landstrich war früher zu einem grossen Theile von Schweden bewohnt, von denen ein Theil noch jetzt sich erhalten hat, und Einiges in diesem Dialekte, namentlich in der Aussprache mag noch daher rühren, dass das Ehnische hier von einer stammfremden Bevölkerung angenommen wurde.“ Seega on W. enam-vähem täpsalt piiritlenud ala, kus tõepoolest võib märgata rootsi häälduse mõju, kuigi lõuna suunas ta on läinud liiga kaugele ja ida pool on jäänud nimetamata mõni piirkond (Risti).

Pärast W.-i ei ole küsimust kaua uuesti esile tõstetud, kui jätta tähele panemata O. A. F. Mustonen'i õige mõõdaminev saartest öeldud märke rahvalaulude kogu VERL eessõnas: „Inimesed on siin oma rahvuse hästi alalhoidnud; keel on rikas ja niisama puhas, kui kus tahes mujalgi; paljalt Hiiumaal on Rootsikeel laenatud sõnade ja algu-umbhäälikute poolst mõjunud.“

Kõige pikemalt kõnesolevas asjas on kirjutanud W. Grünthal EKirj. V 1910. a. Eelnenud suvel oli G. olnud murdeuurimismatkal Saaremaal. Muude ülesannete hulka oli ta võtnud eriliseks huvitehtavaks jälgida lähemalt, kas ja kui suur on endiste Saaremaa rootslaste mõju kohalikku eesti keelde. Suurte lootustega tööle läinud G.-it tabas loomulikult „teatav pettumus“, nagu ta ise ütleb. Rootsist tulnud laensõnadest oli ta kuulnud ainult mõne üksiku. Ent siiski oli ta mitmel pool märganud „isesugust võõrapärast kõne moduleerimist“ ja mitmeid foneetilisi nähtusi, mille alglahteks tema arvates tuleb pidada rootsi keelt. Mainitud EKirj. 28. lk.-l arvab autor Sõrve keele foneetikas „võimsaks“ rootsi mõjuks seda, et diftong *au* on reeglipäraselt > *äu*: *käuzid*, *säu*, et *ä* asemel teatavatel juhtudel on *ē* (muidugi puht-trükitehniliselt pro *ē*): *tēdma*, *pē*, *ē*, ja et *ō*-d asendab üldse *ö*. Edasi 281. lk.-l Kärila kihelkonnast kõneldes leitakse sealgi „samuti võimsaid“ rootsi

häälduse järgi, nagu üldse kogu edelapoolse Saaremaa keel moodustavat omaette murderühma. Häälikuliste näidetena on toodud $\ddot{a} > \varepsilon$ ja $\ddot{o} > \delta$. Need muutused on esitatud 285. lk.-l veel Kihelkonnalt, Mustjalalt ja Kaarmalt.

L. Kettunen väidab EKÄH lk. 127 δ arenguid eri murdeis käsitledes: „todennäköisesti on saarimurteissa ilmenevä ruotsin kielen vaikutus aiheuttanut joko kehityksen $\delta > \delta$ tahi suorastaan δ :n substituomisen δ -llä.“

Lõpuks on A. Saareste Wiedemann'i sõnaraamatu III trüki eessõnaks kirjutatud ülevaates „Eesti, eestlased ja Eesti keel“, 1923, nimetanud, et saarte murdeis on „märgatav rootsi mõju häälestikus“ (XXI). Mitmel juhul on Saareste rõhutanud seda oma loenguilgi ja erajutuajamistel.

Sellega oleks käidud läbi senised arvamused rootsi häälduse mõjust eesti hääldusesse. Järgnevais ridades allakirjutanu peatub siis teemal, mis uuemate andmete põhjal võiks esitatud nähtustest tõepoolest olla rootsipärane ja mis mitte ning mida võib lisada kirjanduses seni mainitud andmeile.

Eesti keele häälikuid, nii konsonante kui vokaale Loode-Eesti murdeis vaadeldes peab kohe alguses ütleva üldise väitena, et rootsi mõju oletamisega ei või minna liialt kaugele. Iseäranis piiratud on see mõju konsonantismis. Muulasile tekitavad eesti kirjakeele meediad *b*, *d*, *g* õigegi suuri hääldusraskusi, nii et neid enamasti asendatakse helilistega. Võõral mõjul on paljude linlaste eesti keeles ja osalt ka Kagu-Eesti murdeiski helilised meediad tulnud tarvitusele. Loode-Eestis ei ole seda märgata laiemas ulatuses. Ainukesed maa-alad, mis selles suhtes võiksid tulla arvesse, on Risti rannakülad. Rootsiküla Rõigis ning kohati Noarootsi, s. o. need kohad, kus elab rootslasi ja eestistunud rootslasi eestlastega läbiseigi. Noarootsist on allakirjutanu üles tähendanud mõned näited, nagu *mägi*, *Jadü*. Meediate helilisus võib olla vägagi isikupärane ja kõikuv, nii et kuskil ei saa tõmmata kindlaid piire. Et üldiselt pole *B*, *D*, *G* asendatud *b*, *d*, *g*-ga, seletub eestirootsi keele konsonantsüsteemist. *b*~*p*, *d*~*t* ja *g*~*k* kõrval.

on kõigis murdeis olemas häälikud, mis kvaliteedi poolest on väga lähedal eesti mediatele. Rootsi murdealfabeedis märgitakse neid *ǃ*, *ǎ*, *ǧ*-ga. Nõnda siis rootslastel ei ole erilist raskust hääldada eesti *B*, *D*, *G* ega järelikult vajadustki asendada neid millegi muuga. — Kõige sagedamini võib kuulda helilisi mediaid neis laensõnus, kus laenuandjas eesti-rootsi keeles esinevad niisugused: Rõi *drom*-(*sól*) 'pärasool' <(atsole) -*drom*¹; Ris *bil* 'onu' <*bil*, *blin̄k* 'vilkumine' <*blin̄k*; Naissaare *balgid* 'palgid' <*balk* jne.

Samuti üksnes kitsal maaribal näeme teistki rootsi mõjustust konsonantide alalt. Noa ja Ris on registreeritud mitu laensõna, kus on säilinud algkeele *f*: Noa *fōk* 'esipuri' <*fōk*, *fāl* 'nõör, millega puri üles tõmmatakse' <*fāl*; Ris *fāster* 'isa õde' <*fastær*; *fīrama* 'alla laskma' <*fīr*, *fōkkūis* 'hobukakk (kala)' <*fōkkūis*, *fluđu* 'suur kivi sügavas vees' <*fluđu*, *fūl* (*seil*) 'täis(puri)' <*fūl*.

Eesti-rootsi mõju tuleb arvestada selleski, et laensõnus Hiiumaal ja Ristil klusiil *k* võib sõna alguses esineda ka *n* eel: Hm *knāgās* 'jändrik' <*knag*, *knāp* 'nõöp' <*knæp*, (NB ka alamsaksa laen *knōp* 'nõöp'); Ris *knār* ~ *knōr* 'kidi' <*knār* ~ *knōr*, *knūp* 'nupp; kupar' <*knup*, *knūdi*-*pā* 'päev pärast kolmekuningat' <*knūt* — jne.

Edasi on jällegi laenudes konsonandieelne sõnaalguline spirant *s* alal Ristil ja Noarootsis: Noa Tahuküla *skrāž* 'kratt' <*skrǣt*, Paslepa *spēk* 'piik' <*spek*; Ris *skūnār* 'suurem purjek' <*skūnar*, *spil* 'vints laeva ninas, millega tõmmatakse ankrut laevale' <*spil*, *svartta* 'mustik lehm' <*svarta*, *spōk* 'tont, kummitus' <*spōk*.

Üldse võiksime osa looderanniku ja Hiiumaa murrete kalduvust, kuhjata kaksikkonsonante sõna algusesse, seletada rootsist põhjenevaks. Seda väidet saab laiendada Sõrvelegi. Nagu teada, Saaremaa mured ei salli mitut konsonanti sõna alguses. Nõnda siis AES-i murdekogude andmeil VII *rūs*, *rōnū*, *reima*, *lažs*; Pha *lažs*, *liņkker*; Khk *rištus*, *limbid*, *reṗ*, *lit*. Sõrves on aga järjekindlalt klusiil alles: Jām *krāv*, *klišter*, *prašsima*. On teada, et veel Vene

¹ Vastavate skand. murdealfabeedi tüüpide puudumisel on kohati tarvitatud sm.-ugri omi.

ajal elas näputäis endisi Saaremaa rootslasi aiva Jämaja naabruses Ansekülas.¹

See oleks kõik oluline, mis konsonantismis kuidagi põlvneks rootsi keelest. Vokaalide alal on aga laialdasemaid mõjustusnähtusi.

Nagu eelpool tsitaatidest on ilmsiks tulnud, arvatakse üldiselt saarte häälikumuutust $\delta > \delta - \delta$ olevat toimunud rootsi mõjul. Mainitud häälikumuutus on levinud kogu Saaremaal, välja arvatud Pöide ja mõni selle naaberküla.²

Jäm: *sõnà, pögenema, völg, sõrv, kõrge, kõvà, vörad.*

Khk: *vörü, ölü, töreleb, völgü, põhü, sõruttas, mõdab.*

Pha: *vörrü, pörn, sõnà, kõrri 'kõrv', vöi, pöigitti, rõm.*

VII: *pölema, sõsar, nõü, põhi, sõtkuma, rõmus, õnès, vöràs.*

Muutus on üldine kogu Hiiuski.

Phl: *köruüte 'kõrvuti', kõvà, töri 'karjasarv', pösàs, mõk.*

Röi: *körged, vörel 'side, mis klompi koodi vaatre küljes hoiab', ülgè sõn 'isahüljes', nõtlàs 'nõel'.*

Emm: *möis, kõliseb, sõnajälg, sõlüs 'sõlg'.*

Käi: *söà lin, sörmused, mesilase nõl, õnè.*

Mandril on $\delta > \delta$ Risti rannakülis ja Noarootsis.

Ris: *möhtlesin, põlema, mõni, õppin 'õppinud', ölut, õhtaks, lõppevad, pörgos.*

Noa: *kövèr, jõulüd, öled, vöràs.*

Juba geograafiline ala näitab selgelt seda, et kõnesolev häälikumuutus on läinud läbi rootsi mõjul — igal pool, kus elatakse külg külje vastas rootslastega, tuleb see ilmsiks. L. Kettunen'i esitatud tsitaadis oli jäänud vastamata, kas rootsi keel on põhjustanud arengu $\delta > \delta$ või otsekohe on δ substitueeritud δ -ga. Noarootsis ja Ristil, nagu allakirjutanu on võinud tähele panna, tuleb just neis külis ette δ , kus enne oli või on praegugi rootsi rahvastikku. On olemas teisigi nähtusi, mis nende külade vanemale rootsi keelt vahest veelgi ladusamalt rääkivale põlvele on halva eesti keele oskuse tõttu n. ö. hädavahend, nagu

¹ P. Ariste, *Anseküla — svenskarne* (Kustbon 1930, nr. 10, 12 ja 13).

² Th. Kaljo, *δ ja δ hääliku vahepiirist Saaremaal* (EK VII 113 jj.).

täieline segadus objekti tarvitamises, sagedane käänete asendamine ees- ja tagasõnadega jne. jne., kuid noorpõlv, kes oskab mõnikord õigegi korrektset ühiskeelt, tarvitab kodus ümbruses vanemate vigast keelt murdejoonena. Sellepärast siis on vähemalt mainitud kohtade puhul vastu võetavam see arvamine, et eesti keelt kõnelema hakanud rootslane asendas võhivõõra hääliku *ö* tuntuma lähedamal seisvaga, mis järglasile jäi külge traditsioonina, pärandisena. Käsiteldavas küsimuses kerkib päevakorraks veel üks asi: millal on hakanud *ö* levima. Nagu teada, praeguses eesti-rootsi murdeis on läinud läbi delabialisatsioon: ühiskand. $\check{y} \sim \bar{y} > i \sim \bar{i}$ jne., $\check{ö} \sim \bar{ö} > e \sim \bar{e}$ jne.¹ Praegu tuleb *ö*-d ette ainult Risti murdes teatud sõnus ja Noarootsis on paiguti hilistekkinult $u > \check{o}$. Vanimad ülestähendised eesti-rootsist, s. o. 18. sajandilt, osutavad juba järjekindlalt delabialisatsiooni. Nõnda siis tuleb arvata, et Saaremaal ja Hiius *ö* on hakanud levima siis, kui Sõrve resp. Hiiu rootsi murdes leidis veel seda häälikut. Oleks leving alanud hiljem, tuleks eeldada *e*-d *ö* asemel, nagu sageli kõnelevadki Pakri rootslased, kes alles hilisemal ajal on hakanud eesti keelt oskama. Ka see, et nähtus on suutnud vallutada terve Hiiu- ja enamiku Saaremaast, võib kõnelda pikema ea poolt. Eestistunud või eesti keelt kõnelevailt rootslasilt lähtunud *ö* on pidanud järjesti valguma laiemale nendelegi aladele, kus polnud otsest rootsi häälduse mõju.

Eesti-rootsi delabialisatsiooniga ühenduses näeme rootsi mõju vahest selleski, et Sõrves on mõningais sõnus *i* pro *ü*: Jäm *ittema* ~ *itteldaste*, *nid*, *pili jahä*, *piil*, *rigä* 'rüga, mere risu', *riņgās*. Khk-gi on järjekindlalt *ittema* ~ *ittes* ~ *iitli*. Delabialisatsiooninähtuse seletusele rootsi keele abil on allakirjutanu tähelepanu juhtinud ka A. Saareste.

Edasi on mõnede saarte ja looderänniku murrete omapäraseks nähtuseks $\check{a} > \check{a} \sim \varepsilon \sim \bar{e}$ ja $\check{ä} > \check{ä} \sim \bar{e} \sim \bar{e}$.

Jäm: *ēštama*, *pēlis*, *pēlmine*, *pē*, *tēdma*, *ē*, *ēks*, *tētus*, *ēdus* (kuid *pāsma*, *sādus*, *sādma*, *kānā*, *āl*, *ārēs*, *sāl*); *h* eel: *vshemad*, *vshenda*, *tšhele pañna*, *vše*, *lshed* —

¹ G. Daneil, Nuckömålet I, Stockholm 1905, lk. 97 ja 106.

siia juurde lisanevad veel edasiarengud *vihàm* 'vähem', *lihame* 'läheme', *niha* 'näha'.

Khk: *ê, pēga, pēšt, pēle, mē pāl ~ mā pēl, tēdma, tēttašse, kēd kôs* (aga *iārās, rāk, sār, mārde poļ, āl, rāts, kând*).

Pha: *pihà (<pehà)* 'pähe', muidu kõikjal *ä* ja *ā*.

Vil: *pihà, äi lihà* 'ei lähe', muidu *ä* ja *ā*.

Phl: *map tã, pã, hã, pãsunē, sãl, rãkkimã* ja *h* eel: *äi lähē, kãhlamã* 'raatsima'.

Käi: *sãdus, sãl, lãne (mã); nãhjã*.

Emm: *pãl, jãb, pã, vãt, nãrigu* 'jaanuar' ja *h* eel: *vãhē ~ vehē*.

Rõi: Tahkuna *sãr, sãšk, pãslanē* (kuid *vãr, vãnma*), *h* eel: *ma lähē, tähēd vilkvad*. Mujal kihelkonna osades on *ä* säilinud: *jãdã, pãva kolm*. Selle eest Rootsikülas ja ümbruses on nii *ä > ā* kui *ã > ā*: *souuē kãngũd, mãnd, jãdã, jãrve äres*.

Noa: *mãhi, mãssad, nãd*; kus muutust üldse olnud, seal siis ka igal pool.

Eesti-rootsi *æ* on tunduvalt kõrgem eesti omast ja sellepärast siis kahel suurima rootsi mõjuga alal — Noa ja Rõi Rootsiküla ümbruses — on läinud läbi üldine *ä* asendus *ä ~ e*-ga. Mujal on muutus sündinud ainult teatud tingimustel: Phl, Käi ja Emm on *ä > ä* ainult *h* eel ning olles pika vokaalina, Rõi üldisemalt *h* eel, Saaremaal seal, kus nähtust üldse esineb, samuti *h* eel ja pikkvokaalselt ainult osas sõnus. Sõnas *keima ~ keima ~ käima* on *ä* kõrgenemine võtnud maad õige laial alal. Nõnda siis võib otsesest täielikust rootsi häälduse mõjust *ä* kohta kõnelda üksnes Noarootsis ja Rõigi Rootsikülas. Viimasena mainitud alal on kohati täiesti segamini paiskunud vahetegemine *ä* ja *e* vahel. Sellepärast naabrid ütlevad pilgates, et Rootsikülas kõneldavat: *tãk on sãhges ja tek on talles* ning *vagã vãri äi verisē*. Muidu aga ei saa väita, et ilmtingimata rootsi keel oleks põhjustanud *ä* muutuse. Vähemalt *h*-eelne muutus näib olevat sündinud iseseisvalt. Rootsi keelel võib olla ainult osaline, teisejärguline kaasmõju, kuid muutused niisugustena on pidanud tekkima eesti

keelest enesest. Nimetatagu siinkohal, et Kesk-Eestiski tuntakse *ä* ja *ä* kõrgenemist kuni *e* ja *ē*-ni. Nii on Vana-Tänassilma murdes *leks, negi, kette, pē leks mē tahà lõja*.¹ Oleks ainult rootsi keel Loode-Eestis andnud põhjust kõnesoleva vokaali muutuseks, tuleks eeldada, et muutus oleks võtnud aset üldisemalt hääliku igas või vähemalt enamais positsioones. — Esitatuga käsikäes nimetatagu Rootsiküla häälikumuutust *e > ä* *r* eel, mis on saanud palju laiaulatuslikumaks kui seda on mujal naabruses: *pärē, päremēs, vāri, kārjaja*. Samal alal on isikuti *ei* asemel *äi*: *mäll, täil*, kuna Rõi rootsis on diftong *ei* võõras, kuid *æi* täiesti murdeomane.

Ühtki tuge ei leidu aga sellele, nagu oleks *au > äu* ~ *ou* rootsi keele mõjul. Eelpool oli Grünthal toonud Sõrvest näiteid *au > äu*. AES-s on Jämajast *louлма, koñnis, oūd g. oūyà, oūgùb*. Muidugi esineb *ou* ka teises Sõrve, s. o. Ans murdes. Peale selle on *ou* kogu Hiiumaal, välja arvatud Pühalepa ja Kärkla alev. AES-i murdeuurija-stipendiaat on küll järjekindlalt märkinud *äu* nendestki kohtadest, kuid kahtlemata tuleb see panna kuulmise eksituse arvele.

Rõi: *louppa, kousid, oül 'aur, toss', oūdumq.*

Emm: *koügel, loulàb, ouk, rouđ.*

Käi: *louđ, oü, pouk.*

A. Saareste murdekogu järgi *au > ou* ka Hiiumaalt lähtunud RidUngru murdes.

Eesti-rootsi murretele on diftong *ou* täiesti võõras. Muin.-rootsi *au* on Noa nüüdki *au*-na: *laup 'käima, jooksmä'*; Ris *æu* (s. o. *äu*): *läup* ja Rõi *ou* (s. o. *ou*): *läup*. Ei ole ka põhjust arvata, et *ou* oleks olnud olemas välja surnud Sõrve rootsi keeles. Häälikumuutust *au > ou* võib seletada eesti keele enese abil. Labiaalse vokaali *u* kõrval seistes on *a*-gi labialiseerunud. Pealegi on samus murdeis alles vana diftong *ou*, mille analoogia on võinud muutuse läbiminekuks kaasa aidata: Jäm *lounťsele, soūdma, louguťti*;

¹ A. Meieäär, *Esimese silbi ä ja ä Vana-Tänassilma murdes* EK VII 81 jj.).

Rõi loinatül; Käi pouD, jouD; Emm joulüD. ou pro au leidub ka niisugustes eesti murretes, kus pole rootsi mõju: Var ouG (<hauki), kouS, ppl. loula, souyè moa, kounis; vrd. seals. äü > öü > öi: Muh, Han, Kse, Mih, Aud köima, löidma, Var, Vig, Tõs köimä, löidmä, Kse möir (<mäyrä) (A. Saareste andmeil). Edasi tuleb a labialiseerumist ette muiski meile lähedal olevais eri sugu keelis: balti-saksa boum 'puu', 'ouf 'pääl', hõ'rouS 'välja'; liivi roüdi 'raudne', koitgäl 'kaugel'; Kuramaa läti broukt 'sõitma'.

Last not least mainitagu seda, et sama tähthäälik (Buchstabenlaut) kahes eri keeles harva ühtib täiesti, ehk küll iga kord lahkumineku ei tarvitse olla kuigi suured, vähemalt mitte nii suured kui ä ja å vahe. Eesti-rootsi a on tagapoolsem eesti a-st, e kõrgem eesti e-st ja nõnda edasi võime iga hääliku juures märgata mingisugust erinevust. Kui nüüd rootslane hakkab õppima eesti keelt, ei jõua ta muidugi peensusteni kätte saada kõiki eesti häälikuid ning tarvitab nende asemel vastavaid oma keele omi; talle jääb külge nn. võõras aktsent, võõras värving. Noarootsis on allakirjutanu mitmel korral võinud niitada, kuidas täiesti eestistunutegi keelest võib ometi kohe aru saada, et nad on rootsi algupära, nende kogu artikulatsiooni baas on teissugune kui päris eestlastel.

Lõpuks rõhutatagu veel üht asjaolu saarte murretes, millele juba Grünthal on viidanud EKirj. V 27: „Tõsi, kuulsin kesk naeste vilgast kõnelemist, mida oodanud ei olnud, seda isesugust võõrapärast kõne moduleerimist, mis juba esimesel kokkupuutumisel omane on kuulumist iseäraliselt puudutama, seda omataolist, miks mitte ütelda, lauldavat sõnade lausumises, mille oluline pool selles on, et hääli pärast sõnarõhku, teise silbi kohas tähelepandavalt tõuseb, ühtlasi silpi poolpikaks tehes, kuna järgmine vokaalide vaheline konsonant selle järele alati nõrk on; seda muusikalist elementi keeles, mis nüüdki Skandinaavia keeltele ja muistel aegadel suurele osale Indo-Euroopa keeltele arvatakse omane olnud ja mille küsimuses olevat osa teaduslikult accent gravis'eks kutsutakse.“ 285. lk.-l konsta-

teeritakse *accent grave* olemasolu veel Kihelkonnalt ja Mustjalalt.

Rootsi ühiskeeles on kaks rõhku, ekspiratoorne ja musikaalne. Musikaalne rõhk omakorda on taas kaheksugune — akuutne, s. o. heli (Ton) langeb sõna lõpu poole, päärõhk on kõrgeheliga (Hochton) seotud, (fortissimus > lenissimus); graavisrõhk, s. o. esimesel silbil langeb ja teisel tõuseb heli, rõhk on mõlemale silbile jaotatud enam-vähem ühtlaselt, s. t. teisel silbil on kõrvalrõhk. Rootsi keeles on musikaalne rõhk niivõrd tähtis, et selle järgi võib otsustada murde piiregi. Eesti-rootsi murretest on kadunud viimane rõhk ning säilinud ainult akuutne, mis on üldiselt langev. Kõrvalrõhk on *a*-ga lõppevais sõnus eriti suur; teises silbis olev vokaal kõlab pikemalt, kohati täiesti pikana, mille pärast siis kõne jätab retsitatiivse või lauldava üldmulje. Intervallid ei ole küll nii suured nagu muis rootsi murretes, kuid siiski tunduvalt suuremad eesti omadest. Kuna allakirjutanu ei ole oma kõrvaga kuulnud Lõuna-Saaremaa sõnade rõhutamist, võib siis sellepärast öelda ainult Kihnu ja Hiiumäe hääldusest, et see on tõepoolest retsitatiivsem, lauldavam kui mujal Eestis. Noarootsi rootslane ja üle mere hiidlane — eriti naispool — jätavad kõnest eemalt pealtkuulajale peajoontes sama kogumulje. Eriti just kihnlaste kõnes on tugev eesti-rootsi musikaalse aktsendi sarnane rõhutamine ning intervallid on kõrvatorakavalt suured. Mis lõplikult on just rootsipärane aktsendis, ei saa nüüd juba öelda, sest et sellekohaseks uurimuseks puuduvad eeltööd nii eesti kui rootsi poolt. Küsimuse lahendamine on aga üks tähtsamaid tuleviku ülesandeid.

Paul Ariste.

Keel ja loogika.

2

5. Tunnetamine ja keel. Vaevalt saab pidada filosoofias mõnd teist küsimust kesksamaks kui mõtlemise ja keele vahekorra küsimust. On vaja ainult meelde tuletada, kuidas kreeka keel sellest tunnistust annab seega, et ta kõnelemist ja (midagi-)mõtlemist ühendina tähistab sõnaga „logos“. See tähendab, et „arhailises“ loogikas kõnelemist ja mõtlemist käsitati kui ühtsat sündmust ja et mõtlemise seaduspärasust püüti tabada keelel¹⁾.

Me nägime eelpool, et keelefunktsioon ei piirdu ainult väljendisega (Ausdruck, Äusserung) ja teatamisega (vt. p. 3). Väljend saaks veel olla ainult, kui tahaksime samastada keelt ja kõnelemist. Kõnelemine on aga ainult keele tarvitamine. Ja on selge, et ma võin tarvitada keelt, ilma et tarvitseksin mõeldut sõnus või lauses välja öelda.

Ent kui me arutleme, et kõnelemine on keele tarvitamine, siis tähendab see eeldada keele olemist omaette. Peame mõõnma, et keel oleleb objektiivse omaette suurusena, kõnelemise normina²⁾. See on üks paljudest keelemõistetest, mida siinkohal vajame. Kõiki neid arutama hakata pole tarvidust. Me ei küsi mitte nagu fenomenoloogid: „mis on keel?“ See küsimus pole mõttetu, kuid viib tingimatult ühele keelemõistele, kus keelt võetakse kui „ideed“. Kuid praeguses seoses on meil tähtsam selgitada, milline on keele funktsioon inimlikus tunnetamises. Siitkaudu aga tuleme tagasi juba märgitud (vt. punkt 4) Humboldt'i arvamuse juurde, et keele erinevus on ilmavaadete endi erinevus.

See näitab Humboldt'i pilgu avarust ja sügavust, et ta keele olemust otsides sihitud ei olnud mitte ainult mõistete valdkonnale, vaid tahtis haarata ka v a a t e maailma. Ta haarab siin sügavasse ega nõustu nendega, kes arvavad, nagu seisaks keele funktsioon selles, et tajutud esemeid või hingelisi elamussisaldusi häälemärgiga tähistada. Keele funktsioon küünib hoopis kaugemale. Kui me endastmõistetavalt taotseme kõnelda esemlikust maailmast, milles elame, siis võiks küll öelda, et keel on see, mis seda esemlikku maailma nii- või teissugustes joontes ku-

¹⁾ Vt. Ernst Hoffmann: Die Sprache und die archaische Logik. 1925.

²⁾ Vt. F. de Saussure'i kõnendi eraldamist keelest. Keel (langue) kui „norme de toutes les autres manifestations du langage“. Cours de linguistique générale. Publ. par Charles Bally et Albert Sechehaye. 2. trükk, Paris, lk. 25.

j u n d a b j a l i i g e n d a b. Kuidas me maailma mõtleme ja mõistame, see on tingitud sellest, kuidas keel seda oma sise-laadilt liigendab. Need on teevaod, mis keel igale üksikule tema elamuste arenduseks on ette rajanud. Kogemused, mida kogume, on keele juhitud, ja viis, kuidas neid kujundatakse ning vormitakse, on tingitud keelest. Võime minna veel kaugemale. Mitte ainult mõtlemisse ja mõistmisse ei ulatu keele funktsioon, vaid „iga keel tähendab isepärast maailma nägemist“. Meie tajumis- ja kaemis-maailma kujuvõtmine ei toimu ilma keele energilise kaasmõjuta.

Säärane mõttekäik võib õigustatult tunduda väheusaldatavana. Tahtmatult jääb püsima saamatuse mulje. Kuid see ei peaks takistama nägemast olulisi seiku. Võõrarmusele ei tarvitse meid viia ka nõjatumine Humboldt'i näiliselt uusromantilisele mõttekäigule. Küllap Humboldt'i arutluselgi on omad piirid, millest ta üle ei saa. Kuid ometi ei ole põhjust neid tühjendaval viisil analüüsida.

6. Keelepatoloogia tulemusi ja eksperimentaalseid uurimusi kurttummade keele kohta. Kõike eelpool-öeldut keele mõjuavaldusest taju- ja mõttemaailmale võib ligilähedalt selgitada tulemusil, millele on jõudnud viimasel ajal keelepatoloogia. Nad ulatuvad oma tähtsuselt kaugemale üle patoloogia kui üksikteaduse piiride ja pakuvad huvi just neile, kes tahavad selgusele jõuda tunnetamise ja keele vahekorras. Sellel alal saavutatud tulemustest, mida on kokku võtnud H. Head¹⁾ ning K. Goldstein ja A. Gelb²⁾, ei saa seepärast ükski fenomenoloogiline ja tunnetuskriitiline keeleanalüüs mööda minna. Neid ongi juba kasustanud niihästi H. Delacroix kui E. Cassirer.

Siin paistab uudisena esimeseks see, et ollakse sunnitud loobuma välispidisest keelekäsitusest, mille järele keel juba tajutud ja mõeldud mõtete avaldamiseks meile soovikorral väljendusvahendeid tarvitamiseks pakub. Ja teiseks nähtub, et häired, millega kaasas käivad teatavadi patoloogilised nähtused keele alal, ei puuduta mitte ainult meie mõtlemisprotsesse, kõnelemisakte, meie „intelligentsi“ tegevust kitsamas mõttes, vaid meie kogu-

1) Henry Head: Aphasia and kindred disorders of speech. 2 vmes. Cambridge 1926.

2) Vt. eriti A. Gelb und K. Goldstein: Psychologische Analysen hirnpathologischer Fälle. X. Über Farbennamen-amnesie nebst Bemerkungen über das Wesen der amnestischen Aphasie überhaupt und die Beziehung zwischen Sprache und dem Verhalten zur Umwelt. Ajakirjas „Psychologische Forschung“, Sechster Band 1925.

seisundit, s. o. meie hingelist struktuuri, meie tegelikku, praktilist käitumist, orienteerumist ümbruses. Ja kolmandaks, et meie tajumusi ei saa isoleerida ainult meelte andmeiks, vaid häired keele alalt muudavad ka tajumite iseloomu.

Gelb ja Goldstein kirjeldavad ja analüüsivad üht haigusjuhtu, kus patsient on saanud sõjas granaadikilust haavata ülevalpool vasakut kiiruluud ja kes selle tagajärjel kannatab amnestilise afaasia all. See kõnelemishäire tuleb silmatorkavalt selles nähtavale, et patsient ei tunne asjade nimetust. Katsed anomaloskoobi ja teiste vahendite abil näitasid, et ta värvide nüansse õieti nägi, et ta optiliselt värvivõimeline on, et ta värvitajumine on intakne (lk. 144). See patsient ei suutnud aga 1) temale näidatud värve nimetada ega 2) temale nimetatud värve valida. Kui talle esitati nn. Holmgreeni villaproovid läbisegi, siis ta väga harva suutis vastata küsimusele, kuidas on selle või teise värvi nimi. Küll aga võis ta üsna sagedasti nimetada teatud punast nüanssi „kirsilaadseks“, oranži kohta võis ta öelda „nagu apelsin“ jne. Patsient ei suuda värvide nimetusi, nagu „punane“, „sinine“, „roheline“, „kollane“ õieti tarvitada ega nendega siduda mingit õiget mõtet. Kui nõutakse talt ühele värvinimele vastavat värvinäidist valida, siis korstab ta küll selle nime, kuid seisab täitsa nõutult selle ülesande ees ja jääb „mulje, et nimi oli talle ainult tähenduseks häälekompleksiks.“

Küll aga õnnestus tal eriliselt hästi valida mingile asjale värvile, näiteks maasika, kirjakasti, kriidi, kümnepennilise margi jne. värvile esitatud värvide hulgast vastav. Siin talitas ta palju konkreetsemalt kui „normaalne“. „Kui esitatud värvide hulgas ei olnud ühtegi, mis patsiendil sobis asjale, siis ei valinud ta ühtegi. Kunagi ei valinud ta värvi, mis nimetatud asjale ainult niikaugelt sobis, et ta kuulus samasse kategooriasse kui asja värvitoon“ (samas, lk. 137).

Ka seal, kus näis, et patsient siiski mõnikord värvinimesid öelda suudab, tarvitab ta kaudset teed üle konkreetsete asjakujutluste. Kui talle tehti ülesandeks „sinine“ välja valida, ebaõnnestus see tal esialgu. Ometi lahendas ta selle küsimuse kaudsel teel. Nimelt, ta tundis värssi: „Blau blüht ein Blümelein — das heisst Vergissnichtmein“ ja selle „meelespealille“ kujutelma abil valis ta vastava värvinäidise. Sama võis juhtuda ka teiste värvide suhtes, kui tal käepärast oli mõni mällu survunud värss või vanasõnalaadne ütlus.

Kuid see kaudne tee viib ainult näiliselt eesmärgile. Patsiendi leitud vastussõnal puudub ikkagi see signifikatiivne tä-

hendus, nagu seda on „normaalse“ inimese juures asja nimetusel. Sõna jääb patsiendile ikkagi ainult paljaks sõnaks.

Üsna hämmastav on aga patsiendi käitumine nn. Holmgreeni (lk. 145) sorteerimisproovi puhul, kus ülesanne seisab antud näidisele otsimises kõiki sarnaseid, ainult tumedamad või heledamad näivaid värvinüansse. Ta talitas siin alati aeglaselt ja viivitades ja haaras sama sagedasti täitsa ebaõigeid kui õigeid värve, ning jäi mulje, nagu ei suudaks ta iialgi päriselt otsustada ja et ta „üldse ei mõista, mida talt nõutakse“. „Vastupidiselt normaalsele on ta ainult siis oma valikuga rahul, kui suutis kindlaks määrata objektiivselt väga sarnanevaid värve, kuna normaalne (inimene) taotleb rahulduda ka palju vähemate sarnasustega“ (145, 146). Ta võis aktsepteerida ainult konkreetse kohärentsi elamusel.

Kuna normaalne inimene valib kõiki põhitoonilt vastavaid värve, haige usaldab ainult oma meelelist sarnaduselamust. Ja ta teeb seda vahelduvalt, kord olles kinnistunud värvitoonile, kord värviheledusele.

Normaalse inimese tähelepanu, arvavad autorid, suundab instruksiooni kaudu põhivärvile. Ta ei võta konkreetset värvi singulaarse muljena, vaid teatava mõiste, värvikategooria esindajana. Patsiendi „mõisteline“ resp. „kategoriaalne“ käitumine oli halvatud.

Seda, milles siin sõna „punane“, „sinine“ funktsioon ja tähendus seisab, on muidugi raske otsekohe öelda. Eeskätt paistab silma patsiendi värvimaailma liigendamatus. Värvimaailma tunnetamine on jäänud peatuma algelisele, meeleliste muljendite ja nende sarnaduste astmele. Värvinimedepuudumisega tuleb nähtavale värvimaailma süstemaatiline liigendamatus. Me tähistame näit. sõnaga „punane“ üht teatavat külge või momenti värvimaailmas ja sõna tundmine võimaldab meeleliste muljendite konkreetisusest abstraheerida. Ta loob ühe tähelepanu keskuse ja see võib kujuneda meile v a a t e k o h a k s.

Õeldu põhjal võib siis küll veenduda, et keelesõna ei anna edasi mitte ainult meelelistes muljetes ja sisemistes elamustes kindlaks kujunenud ühikuid, vaid et ta võimaldab või nn. joonestab neid kujundamise ja määritluse sihte ja suundi endid. Ja selle kohta, kes selle sõnafunktsiooni kaotanud, võib küll öelda, et tal tee kinni on teatavatele maailma mitmekesiste nähtuste sisaldustele. Me võime seepärast öelda, et inimese kui keelevõimelise olevuse tajumised iialgi ei ole täielikult vahendatud, vaid alati on „mingi mõtte“ juhitud. Iga tajumus sisaldab teatavat vaimsuselementi.

Igas sõnas on juba midagi antitsipeeritud, ennatatud, ja ta sisaldab endas seda viisi, kuidas me asjasse suhtume, milliselt vaatekohalt me asja „võtame“. Kas peame nimetama seda ülalmainitud sõna isepärasust „mõisteks“, „tähenduseks“ või mingiks muuks ja kuidas seda käsitada? See küsimus on muidugi raskemaid ja kesksamaid (vt. allap. p. 7 jj.). Ometi nähtub juba siinkohal, et sõna (vokaabel) on ligidases ühenduses mõistetemoodustamisega. Ja siin selgub, et on õigustatud, kui filosoofiline uurimus selle kohta, „mis“ midagi on, viib paratamatult nn. sõnatähenduse analüüsile.

Sõnad on patsiendil kaotanud seda, mida nad normaalses olukorras omavad, nimelt omadust olla mõistete märkideks, ja mille poolest nad kategoriaalses käitumises on rakendatavad. Nad võimaldavad asju võtta ühest või teisest vaatekohast. Kumb neist on nüüd primaarne, kas kategoriaalne käitumine (das kategoriale Verhalten) või keele omamine? Kas on võimalik pidada üht neist teise põhjuseks?

Gelb ja Goldstein on siin õigusega ettevaatlikud ja näevad, et on võimatu anda kindlakujulist otsust ajalise põhjuslikkuse sideme kohta. Kui häälekujundid on kaotanud sõnaväärtuse, nimetamisfunktsiooni (vt. p. 3), siis ühes sellega kaotame kategoriaalse käitumise. Nad arvavad, et kui võetakse keele tähendust selles mõttes, siis veel vaevalt tohitakse öelda, et keelehäire põhjustab kategoriaalse käitumise vigastust, sest omada võida häälekujundeid nende signifikatiivses tähenduses, kui sõna märke, ei ütle ju muud midagi kui omada võida kategoriaalset käitumisvõimet. „Kategoriaalne käitumine ja keele omamine tema signifikatiivses tähenduses on ühe ja sama põhikäitumise (Grundverhalten) väljendus“ (lk. 158).

Asjaomasest uurimuses on kõneldud patsientide „ebaratsionaalsest“, „primitiivsemast“ käitumisest, konkreetsetes tegevlikkuses juurduvast käitumisest, nagu see ilmnes konkreetasjalikkude tähistuste tarvitamises värvide jaoks ja selles, et nad nimetatud asjade värvile vastavate otsimisel peatusid ainult nendel, mis täielikult sobisid kujuteldud värvile. Sellest ebaratsionaalsest primitiivsest käitumisest on eraldatud normaalsete nn. kategoriaalne käitumine.

Selle vahekorra selgituseks ja toetuseks võiks tähelepanu juhtida uuemaile uurimustele kurttummade¹⁾ kohta, mille

¹⁾ Wilhelm Frohn: Untersuchungen über das Denken der Taubstummen. Ajak. „Archiv für die gesamte Psychologie“ LV kd. 1926, lkd. 459—523.

tulemused ühtivad eelmiste omadega. Sest ka siin tuleb nähtavale, et keelearenemise puudulikkusega kurtumm ei valda samakõrgusi teadvusekihte kui vastavas elueas kuulmisvõimeline.

Kui kurtummadele antakse üksikuid sõnu (näit. varas, tugev, mängima jne.) ja nõutakse vastuseid küsimusele: „mida sa kujutlesid“ või „mida sa mõtlesid“, on saanud vastused tähelepanuväärt sellelt, et neis nähtavale tuleb rikas fantaasia. Kirjeldustes peatuvad nad spetsiaalsel. Esiplaanil seisavad tegevused ja sündmused, kuna suhete käsitus kaugele maha on jäänud vastavate kuulmisvõimeliste laste käsitusest. Märksõnale „jahimees“ vastab kuueaastane terve laps: „der Jäger schießt“ (lk. 475), kuna kurtumm (katseisikud on siin 12—16-aastased) vastab: „Der Jäger hat viele Hirsche gejagt. Der Jäger will gern Hirsch essen. Die Hirsche schmecken gut“ (lk. 473). Ta vastab terve rea üksiklausetega, mis küll seotud ühe fantaasialt leiutatud tegevusega või elatud elamuse kaudu. Kuid igas lauses on juttu mõnest üksikjoonest, kuna üldiste suhete määritlemine puudub.

Samalaadne nähtus kordub veel teravamal kujul, kui vaadelda neid tulemusi, mis andsid katsed mitmesõnaliste ridadega. Katseisikuile esitati päheõppimiseks viiesõnaline rida (näit. varas, redel, aken, raha, uur). Päheõppimise otstarve seisis selles, et neid sundida tegelema nende sõnade sisaldusega. Ühe minuti järele pidid nad vastama küsimusele: „mida sa mõtlesid?“ Kui täiskasvanule esitatakse mõningad sõnad, siis ta moodustab mälu toeks ja sõnade sidumiseks teatavaid ühendavaid komplekse. Ka 12-aastane kuulmisvõimeline katseisik loob sarnase loogiliselt ja lauseliselt liigendatud mõttekompleksi (näit.: Wenn der Dieb stiehlt, klettert er die Leiter hinauf durch das Fenster und nimmt sich das Geld, lk. 487), kuna kurtummade juures sarnaste liigendatud komplekside arv kahaneb ja üksikute sõnade jaoks moodustatud iseseisvate lausete hulk suureneb. Nende vaimne toiming ei tõuse siin kõrgemale 6—8-aastaste laste omast.

Selle tulemusega ei ole mitte väidetud, nagu puuduks kurtummal võime alamatest teadvuse kihtidest jõuda kõrgematele. Küll aga puudub see vahend keele näol, mis seda teed lihtsustab ja lühendab. Nii võib tema vaimset arenemast taandada keele arenematusale. Ja seepärast on õigustatud, vaatamata teostamisraskustele, nõudmine, et kurtummade õpetamise edusamme mõõdetagu eeskätt nende edusammudega keele alal ja suurt rõhku pandagu süntaktiliste vahendite, eeskätt lauseskeemide omandamisele.

7. E. Husserl'i tähendusõpetus. Täendus ideaalse ühikuna. Oleme korduvalt kokku puutunud sõna „nimetamisfunktsiooniga“. Samuti juhtisime tähelepanu asjaolule, et sõna võib saada „mõiste“ märgiks ja et sõna oma „signifikaatiivselt tähenduselt“ põhjendab meie kategoriaalset käitumist. Nii mitmes varjundis esineva sõna tunnetusfunktsiooni tähistamises peaksime olema täpsamad. Kuid raskus seisab just selles, et me loogikas näit. „mõiste“ kohta valmiskujunenud vastust ei saa, sest on ju keeleliste küsimuste selgitamine kuulutatud loogika ja tunnetamise objektiivse teooria püstitamise möödapääsematuks eeltingimuseks. Loogika tegelemine keeleküsimumusega viis aga tähendusprobleemi juurde. Et see tänapäeva loogikas ja tunnetusõpetuses on laialise käsitlemise osaliseks saanud, selles on küll süüdi pööretsünnitanud E. Husserl¹⁾.

E. Husserl arutleb: kui sõna on märk, siis ometi mitte säärane nagu signaal, lipp jne., vaid ta on tähenduslik (bedeutsames) märk, v ä l j e n d. Seega on eeskätt mõeldud teatavat mõtteandmist, mis peitub igas sõnas. Me „mõtleme“ (meinen) midagi, kui meie sõna ütleme. Sõna ilma „mõtteta“ (Sinn) ei ole üldse sõna. Ta „tähendab“ (bedeutet) midagi. Teiste sõnadega, hääldamise füüsilise fenomeniga ühinevad „täendusintensioonid“. Aga peale selle viimase on veel tähele panna, et sõna taotleb mingit asja või asjaolu, ja see taotlus sünnib tähenduse või „mõtte“ k a u d u ning alusel. Ta nimetab midagi. Nimetamine või tähistamine tähenduse põhjal on das Meinen.

Husserl aga näitab ühtlasi, et kuigi psüühilised aktid intendeerivad tähendust, nad siiski teda ei tühjenda, vaid viimane oleleb esemeliselt. Muidugi, tähenduste objektiivsust ei tule kujutleda kui olelemist kuski kohas, nagu „maailm“ või *τόπος οὐράνιος*. Husserl lubab seda tähenduste olelemist kujutleda analoogiliselt nende otsuste maksuvusega, milles on otsustatud arvudest, geomeetristest kujundeist jne.

Seega kannab Husserl tähendusprobleemi „ideaalsete ühikute“ pinnale (lk. 42 jj.). Nagu ütluse tähendus mõnest geomeetristisest asjaolust ikka s a m a k s, identseks jääb, olgu mis olukordadel tahes või millal tahes see ütlus sünnib, nii on lugu tähendusühikuga üldiselt. Kuid sõnatähendused vahelduvad, muutuvad. Tähenduste kui ideaalsete ühikute

1) Vt. „Logische Untersuchungen“ 1. tr. 1900/1901, 2. tr. 1913—1921. Numbrid tekstis tähendavad lehekülgi 2. trüki II köite I osast.

käsitusele näib eriti see „kõikuvate sõnatähenduste“ olemasolu vastu rääkivat.

Husserl eraldab subjektiiv-okkasionaalset väljendit objektiivsest väljendist. Talle näib, et sõnatähenduse muutlikkus on ainult subjektiivne, ainult tähenda va akti vahelduvus (lk. 91). Tähendab, mida subjektiivne väljend mõtleb, on lõpuks samuti ideaalselt ühtlane väljend nagu kindla väljendi sisaldus. Oma „objektiivse mõistuse piiramatus“ postulaadile vastavalt võib ta väita, et iga subjektiivset väljendit võib asendada objektiivsega. Ja seda mõttekäiku viimistleb ta väitega, et puhtal loogikal (reine Logik), „kus tahes ta käsitleb mõtteid, otsustusi, järeldusi, on tegemist eranditult nende ideaalsete ühikutega, mida me siin tähendusteks nimetame“ (lk. 91).

Suunapöördes ideaalsele tähendusühikule Husserl'i juures peitub kindlasti suur ühekülgse isoleeriva abstraktsiooni hädaoht. Sest kui juba korra on tunnetatud tähenduste valdkonna ühendust „väljenditega“, kas ei pea siis ometi mingil kombel ligemalt arvestatama asjaolu, et väljendid on ühe teatava elava keeleorganismi osad, ja kas pole kardetav keelt eraldada inimlikust eluliikumisest. Säärane keeleliste tähenduste objektivisatsioon ja nende eraldamine keele ajaloolisest tegelikkusest on küll olnud põhjuseks, miks keeleteadlased Husserl'isse suhtuvad skeptiliselt. W. Porzig¹⁾ ütleb õieti, et emb-kumb, kas keeleteadusel on ka oma sõna selle kohta öelda, milles seisab tähenduse olemus ja struktuur, või Husserl'i tähenduste vormiõpetusel pole keeleliste asjadega üldse midagi tegemist.

Husserl lahkub liialt vara keele pindalalt ja vannub alla konkreetseuse vallutamise raskustele. Tähele panemata jääb, et sõnatähenduste selgitamisele võib suuresti kaasa aidata just lähtekoht kõnelemisest. Ta ei hinda küllaldaselt tähtsaks keele seotust inimese vaimu ja sotsiaalse elu seadustega („les lois de l'esprit humain et de la société“²⁾), sest iga ütlus kui mõtteväljendis on tervik oma kindla funktsiooniga ja temas kajastuvad sotsiaalsed ürgsuhted ja elu tegelikkus (vt. p. 3).

Ta läheb vaikides mööda ka keele „sisevormist“, mis ei huvita ju ainult keeleteadlasi, vaid riivab ka loogika valdkonda. See johtub küll sellest, et ta keelekäsitlus on põhinselt staatiline, kuna arvestamine keele sotsiaalse funktsioo-

¹⁾ W. Porzig. Der Begriff der inneren Sprachform. Ajak. „Indogermanische Forschungen“ 41. kd. (1923), lk. 162.

²⁾ Ch. Bally: Le langage et la vie, (Paris 1926), lk. 17.

niga ja sisevormiga viiks paratamatult keele kui dünaamilise ühiku käsitusele.

Kuid kõigest hoolimata tekivad küsimused, mis on küll lihtsad, aga ometi tähtsad. Paratamatult peame küsima: kas võime neid tähendusühikuid pidada mõisteiks? Ja edasi, kas võib iga sõnatähendus olla mõiste, s. t. milline suhe on sõnade kategooria ja mõiste vahel. Viimasele küsimusele vastas Husserl oma „puhta grammatika“ ideega, mis püüab kõiki võimalikke tähendusi korrastada kindlatesse kategoriaalse struktuuri tüüpidesse. Kuna ta ei arvestanud keele ülalmainitud ajaloolist tegelikkust, siis on sel ideel vähe konkreetseid tulemusi.

Mis puutub esimesse küsimusse, siis ta küll teatava määrani nõustub arvamisega, et mõiste on sõna üldine tähendus (lk. 93). Kuna ta sõnatähendust käsitab kindlakskujunenud ühikuna, siis peavad loomulikult ka mõisted olema sarnaselt iseloomustatavad. Ja tõepoolest tunneme neid mõisteid kui termineid. Kuid kas võime üldistada ja öelda, et kõik mõisted on terminid?

Kahtlus tekib aga veel varem, nimelt sõnatähenduse enda juures. Ons sõnatähendus kindlakujuline? Kas pigemini pole just tema see, millele omane tabamatu liikuvus. Tabame küll üht ja teist varjundit, mis moodustavad nn. põhitähenduse üksikuid momente, kuid kas on see põhitähendus definiitoriliselt fikseeritav mõiste?

(Järgneb).

A. Koort.

Sorbonne'i keelekoolist 1929/1930.

Ühenduses meie ülikooli keeleõpingutega suundusid allakirjutanu huvid prantsuse lingvistikale juba veidi varemini, kuna keele kui esijoonelt tõlgendussüsteemi (mitte märkidesüsteemi) ja keele tõlgendustaseme vaatlustes ja võrdlustes orienteerumiseks ei leidunud sobivat ja ühtlasi huvitavamat asjakohast kirjandust kui tuntud Ch. Bally' *Traité de stylistique* (1929), Albert Sechehay'e *Essai sur la structure logique de la phrase* (1926) ja kohati J. Vendryes'i *Le langage* (1921). Juba sellest kasinast kirjandusest sugenes arvamusi prantsuse keelekooli positivistlikust suunast, tunduvalt vastandlikust saksa verbalistlikule, „logofiilsele“ kallakusele. Sattudes Pariisi, allakirjutanul muidugi polnud võimalust kohtuda Ch. Bally' või A. Sechehay'e'ga, kes mõlemad Šveitsis. Samuti ei teostunud kuulsa A. Meillet' loengute sari, kellega allakirjutanul kah-

juks ei olnud seekord võimalik lähemalt kokku juhtuda. Lähemais kokkupuutumisis tuli sellepärast piirduda J. Vendryes'i ja Ferd. Brunot' õpetuse ja õppeviiside jälgimisega.

Ferd. Brunot' nimi rahvusvahelises üldtuntud keelekirjanduses pole kuidagi tema rasketele teenetele vastavalt populaarne. Selle põhjuseks tahab olla tema piirdumine ainult prantsuse keelega, lisaks süvenemine sellegi kitsa ala tihedasse detail-uurimusse, lõpuks Brunot' üldsuhtumine keelde psühholoogilis-tunnetuslikult aluselt kui kogukultuuri ühesse funktsiooni-nähtusesse, mis vaatekoht pole sugugi veel „üldiselt tunnustatud“. Sorbonne'i keelefakulteedi kauaaegne professor on toime tulnud oma erialal mitte ainult hiiglatööga faktilise materjali korjamises, vaid on osutanud huvitavat sissevaadet ainesse ja läbinägemis-võimet ka materjali mõistmises ja korraldamises. Ferd. Brunot' *Histoire de la langue française — dès origines à 1900* — 9 suurt köidet, ligikaudu poolsada tuhat lk.-ge; tema *La pensée et la langue*, umbes tuhandeleheküljeline teos, on huvitav, nagu eelmini, mitte ainult materjalilt, vaid eriti selle korrastuselt, ainetete organiseerimiselt. Piinliku hoole ja pidevusega on esitatud tihe keeleainestik, faktid analüüsitud haruldase vaistu ja eruditsiooniga, sissenägevast süsteemitud huvitavalt töötavasse perspektiivi, mis avastunud just Brunot'le omases tiheduses ja süvengus. Võrreldes Vendryes'i ja Meillet', Bally' ja Sechehaye' rohkem esindusliku, rahvusvahelisse ulatusse küündiva, keeleteaduse n. ö. avalikkusse pöördud palgega, on Ferd. Brunot prantsuse keelekooli koduelu, selle intiimne külg. Ja teiste, eriti Bally' ja Sechehaye' uurimused toetuvad tugevasti Brunot' ainetele, tema detail-töös avastatud käsitlusele, meetodile ja üldisele sissevaatele. Auditoriumi pingilt asjasse suhtujat ei paelu ehk sedavõrd Brunot' esitatud faktid kui tema töötehnika, millega keelenähtus avastatakse ja analüüsitakse, tema üldine käsitlusasend, psühholoogiliselt-tunnetuslikule baasile kohaldatud meetod, millega keelendit koheldakse esmalt omaette nähtusena, siis liikmena keele ja kogukultuuri tervikus. Võsa tagant metsa mitte näha — see vähemalt on Brunot'le võõras, vaatamata tema detail-töö loomule, mis võiks ahvatleda ürustama üksiku huvides üldist, staatika kõrval dünaamikat. Brunot' viiekümnetuhande leheküljeni paisunud keeleajalugu pole kaugeltki mõni paljalt oma kehaka olemasolemisega arvestust nõudlev vanavara kollektsioon, vaid kasvetungilise keele tõlgendusvahendite ja -taseme järkjärgulise kujunemise lugu koos seda keelt kõneleva rahva kultuuri ja heaolu kasvuga. Selle meetodi kohaldamine mistahes keele käsitlu-

ses töötab anda üsna sügavat sissevaadet keele loomusse ning lubab viljakaid teaduslikke kui ka praktiliselt kasustavaid tulemusi.

Renessansi suur filoloog Erasmus Rotterdamiist olevat lausunud: *Cognitio duplex: verborum prior, rerum potior*. Erasmuse ajastust on möödunud ainult pooltuhat aastat hoolikat tööd teadusliku tunnetuse kasvuks — ja ainult mõned hilistunud noorgrammatikud katsuvad veel uskuda keelde kui iseenesest arenevasse, omaette eksisteerivasse märkide süsteemi. Sellevastu positivistlik keelekool on näidanud, et siiski eel käib asi, selle järgi alles tuleb sõna — kujutluse ning mõiste vahetoimetusel, mida Brunot formuleerib järgnevuses: *le fait* → *conception* → *le mot*. Keeleliste nähtuste, keelendite teaduseomane käsitlemine eeldab olustikuliste tõsiasiade lähedast tundmist ja mõistmist, sest keelend sünnib, areneb ja sureb ühes oma alusega — kultuuriloolise faktiga. Brunot' 1929/1930 loengute sari — *Le mouvement des idées et la langue française au temps de la Révolution* — oli prantsuse keelearengus tootvama ajajärgu pidev ja tihe selgitamine selleaegse üldolustiku põhjalt. *Le lombard, la caisse d'épargne* — esemed, mõisted, sõnad — tulid prantsuse keelde alles selle järgi, kui Louis XV-nda kahtlane rahandus sundis asutama vastavaid üldkasulikke asutisi, *le mérinos* tuli prantsuse keelde ühes olustikust sundunud vajadusega tuua hispaania lambaid prantsuse karjamaile. Meriinod, lombardid ja hoiukassad kohaldusid prantsuse oludesse hõlpsasti, nagu mujalegi, ning esemed ja sõnad on seni elusad ja ainult detailides erinenud vastavalt aja või koha tarvitusele. Mitte igakord ei sünni aga kohaldumistoiming nii kergesti — sagedasti on see ühenduses suurte sisuliste ja sõnatähenduslike ümberkujundamistega, uute varjundite, koguni uute esemeliste ja väljenduslike ainetesünniga. Nii juhtus revolutsiooni aegadel inglise olude ahvatlusest laenatud *le jury*'ga 'kohtuniku' tähenduses. Prantsuse äsja monarhistlikul pinnal tõi sõna ettenägematuid komplitseeringuid, sest kohtuniku ametisse kuulus enne *juger* — 'kohut mõista' just 'süüdistada' — *accuser*. Ühepoolset kohtuniku funktsiooni eristav sõna lõi tarvituses kõikuma, kuni vana *le juge* tõrjus selle kohtupraktikast pärast revolutsiooniliste meelte vaibumist — ja *le jury* jäi püsima ainult kunstikohtu, otsustandva asjatundja ja asjatundjate kogu nimetusena, kelle ülesandes oli ainult hindamine, ilma prokuratuuri funktsioonita. Vahepeal aga oli *juger* — 'kohut mõistma' — sõnaga tülitusi Louis XVI-da kohtuallaandmise puhul, sest prantsuse legistide kasvatus ei lubanud kuidagi *juger le roi*.

See esmakordne toiming prantsuse heas kohtupraktikas lahendati nii: Kui *juger le roi* ei sobi õiguse ja seaduse mõistesse, siis kindlasti sobib *décider de sort du roi* — 'otsustada kuninga saatus' —, ja et kõikide õigusemeel oleks igati rahuldatud, lisati veel *d'après un procédé judiciaire*. (Kuid, lisab professor, olud olid vahepeal veelgi halvenenud ja keelerikastusele vaatamata tuli Louis XVI-dale isiklikult *décider* sama kallilt kätte kui *juger*).

Need on linnulennult-näiteid Brunot' käsitlemisviisist: ta ei otsi keelendist esijoonel fonoloogilist etümoloogiat, vaid antud keele piires *k e s k k o n d l i k k e* tingimusi keelendi tekkimisel, muutustel ja hävimisel. Oma aine piirkonnas tunneb Brunot imetletavalt tihedalt looduslikke-etnilisi, tehnilisi, tööstuslikke, tulunduslikke, poliitilisi, hariduslikke jne., kõiki ainelise ja vaimse elatumise olukordi ja suundi — algusest tänaseni. Nii mõnegi mõiste-sõna sünnihetke ta määrab mitte ainult aastakümne, vaid sagedasti kuupäeva, kogu tunniaja täpsusega, dokumentaalselt. On asjaomane dokument leitud, või kui see kaotsi läinud — tunneb elatunud professor päris füüsilist rõõmu või kurbust, mikroskoopilise töö täpsus ja hoolsus sõnade ja fraaside teaduslikul kohtlemisel on saanud tema teiseks loomuks. Brunot on lingvistliku uurimise kehastunud meetod. *La pensée et la langue*, nagu teose eessõnas öeldud — ei psühholoogia ega grammatika, vaid meetodiline mõttefaktide esitus, mõttefaktid vaadeldud ja korraldatud nende suhetes kõnendiga ja vastavate väljendusvahenditega. Mõttefakt-kõnend = väljend — see on õige lähenemine keele struktuurile, mitte aga traditsionaalne grammatika, see märkideõpetus, mis ei arvesta märgi olu, märgi alati suhtelist tähendust ja väärtust, vaid ainult lahdist vormi, mis eksitab teoreetilist sissevaadet keele olemusse ja ei anna praktilisekski keelerakenduseks küllalt täpsat keelendit ega kujunda keelevaistu. Energiline muuseas kooli keeleõpetuse arvustaja, nõuab Brunot: on aeg võtta tarvitusele keelekäsitluses ja keeleõpetuses meetodid, mis kõnendfakte ei korralda mitte märkide, vaid mõtestiku, tunnetusfaktide järgi. Tõsi, keelel on nn. omaelu, kuid see omaeluline osa saab mõistetavaks alles psüühika ja koguelu seisundilt. See on suur eksimus, kui koore pärast ei arvestata tuuma.

Brunot', Bally', Secheyay' keeletunnetuslik põhiasetus on üldjoontes ühtiv ning vastupidine Rotterdami Erasmuse traditsiooniga saksa keelekooli fonoloogilis-ajaloolisele verbalismile. Prantsuse keelekool on kaaluvas osas p s ü h h o

loogilis-sotsioloogiline: *rerum prior, verborum potior*. Sama peajoones sissevaade keelde on omane J. Vendryes'ile — ainult tugevama rõhustusega keele sotsiaalset päritolu tegureil.

Läbi mõlema semestri esitas J. Vendryes oma *Exposé de linguistique générale*. Sissepääs piiratud, kuulajaid 15—18. Hõbepäine, habras õpetlane algab vaiksuses ettevaatlikult ja sõbralikult loengut kui jutlemist isiklikest juhtumusist — soojalt ja selgelt, rahulikult, ainult kuidagi kaugemalt ja intellektuaalsemalt (Vendryes'i kirjastiil imelikult erineb tema kõnestiilist). Vanas saalis ebatavaline vaikus ja pinevus — godatakse uudset igast professori hoolsast väljamõõdetud lausest, igast valitud näitest. Kõige pealt aga võlub detailide arvutu hulk ning süsteemi selge läbipaistvus. Välja jaganud ringlemiseks mõned järjekordsed keeleteaduse uusteosed, olgu mis alalt ja mis keeles tahes, resümeerib professor lausega eelmise loengu ja edasi läheb pidev ahelik fakte, peensusest peensusele, mingi erilise rahu ja selgusega kuhjab mälust näiteaineid, paigutab materjali hoolsalt — lausa kui sõrmeotstega — süsteemi väljamõõdetud kohale, vaatab veel korraks eemalt, perspektiivist ja siirdub järgnevale. Mõnikord kirjutab terve tahvliäie paralleele Euroopa, Aafrika, Aasia keeltest, analüüsib ja selgitab, vahete-vahel küsib auditooriumi mõnelt valgelt või värviliselt, kas nende emakeelest antud näide on õige ja millega võiks seda täiendada, nii et mõnigi tähtis teaduslik juurdekasv sünnib otse õppijate silme ees.

J. Vendryes'i asendilt keel on inimliku teadvumise ja teadvuse, nimelt mentaliteedi kujuvõtte, mentaliteeti võttes mitte sedavõrd individuaalses kui just kollektiivses, rühmale omases ulatuses. Mentaliteet vormib kujundus- ja tõlgendusmärke (fraase, sõnu jne.) ning ühtlasi märkide süsteeme, süntagmaatilist rakendust. Primitiivseis loodustingimuis määrab mentaliteedi — seega keele — loodusümbrustus, rass, etnilised tegurid. Kuid mida enam antud inimesterühm kasvab loodusümbrustusest üle, mida rohkem edeneb tsivilisatsioon ja kultuur ning kommunikatsioon eri rühmade vahel, seda rohkem mentaliteet tuleb sõltuvaks kultuurkeskusest ja avardub ajaloolise ümbrustuse, kultuurnaabruse arvel, algsele olukorrale näiliselt heterogeenseist allikaist. Soodsaim kommunikatsiooni kuju on *communiquer avec les autres, sans se laisser annexer*. Kuid sagedasti suuruselt väiksem ning tasemelt madalam rühm oma mentaliteedi ja selle kujuvõtte — keelega — paratamatult annakseerub, vormub ümber näiteks aasialisest euroopa-

liseks, ameerikaliseks jne. Algse olukorra seisukohalt sugenevad nn. laenud (laensõnad, laenstruktuur, laengrammatika), mis sugugi ei sundu sedavõrd algse keele „vaesusest“ (sest omamoodi on kõik keeled tarvilikult rikkad), vaid mentaliteedis sündinud ümberpaigutusist, kohaltnihkumisist (näit. kitsendatakse olemasoleva ja „algupärase“ sõna tähenduslikku mahtu või algne sõna koguni hüljatakse „laensõna“ huvides jne.). Grammatikud omistavad keele grammatikale suuremat, peaaegu täielikku resistentsi, vastupanu „võõr mõjustustele“, kuid keeles kõik oleneb mentaliteedist — ka suhendusvormid. Ja „kolm süsteemi — hääldus (fonoloogia), grammatika (struktuur) ja sõnavara — võivad lahus areneda ainult eri põhjustel, erivail mõjustustel“.

Kõigil keeltele on oma sündivus ja surevus. Tõotavas keeles tõlgendusvahendite juurdekasv vähemalt võrdub kõdunevaile osistele. Keele kandvamaks osaks tuleb väärtada sünde, mitte surmajuhte, teaduslikuski vaatluses on tasuvam rõhukoht asetada saavutistele, mitte kaotustele — minevik tuleks arvestusse ainult olemasoleva ja tuleva suunitlemise huvides. Keelendite sünnikoht on individuaalses teadvuses, kuid keelendi pääsemiseks keelde on vaja, et see tuleks üldmõistetavaks, ja et kollektiivne mentaliteet tunneks uue keelendi (sõna või väljenduskäigu) tarvidust ning nõustuks sellega. Ühelt poolt individuaalsete tarvete ja keeleloomingu, teiselt poolt kollektiivse vajatumise ja aktseptsiooni koostoimest sünnib keel. See samastes oludes elab ja sureb ühes kollektiivse mentaliteediga, mitte rahvusega, sest rahvus on looduslik-etniline nähtus, mis määrab ainult primitiivsetes loodustingimustes, mitte aga Euroopa praegustes, ajalooliselt tingitud koostöö oludes, mis määravad sotsiaalsühholoogilise olundi ning selle kaudu keele.

Nii Sorbonne'i keelekooli kui prantsuse keeleteaduse suhtes maksab üldine tõsiasi: iga teaduse heaolu sõltub otsesemalt või kaudsemalt 1) üldistest kultuurtingimustest, 2) uurimisesemest ja 3) oma enese arengust. Prantslastel see üldolustik — tingitud maa heast tulunduslikust seisust ja rassi loomust — on olnud soodus nii teaduste kui kunstide viljeldamiseks. Kõigil aladel pidevalt ja tihedalt, orgaaniliselt arenenud keel tuli tänuks materjaliks, peale keele tarvitajate, ka keele vaatlejaile ja mõista-püüdjajaile, keeleteadusele. Ja teadlemishuvide, teaduste üldise taseme ja väärtamise suhtes oli juba keskaja lõpul üldtuntud lausung, et Itaalias paavst, Saksas kuningad, Prantsusmaal — õpetlased (kõnelemata järgnevaist aegadest — renessansist ja kuulsast valgustuse sajandist). Mis praegu prantsuse keelekoolis

kõige pealt haarab, on just eriline käsitletuse tihedus ja pidevus, vald dokumentaalsus koos läbipaistva selgusega. Need asjaolud on tingitud 1) dokumentaalse materjali olemasolust ja kättesaadavusest, 2) keeleharrastuste ja teadlemishuvide kõrgest east, mis ulatuvad kesk- aega — ja 3) et prantsuse keeleteadus on püsinud lähedases vahekorras elava üld- ja kirjakeelega, abstraktseis konstrueerimisega ekslemata.

Osv. Kukkur.

Eesti keele kontrolltööde tulemustest keskkoolides 1928. a.

1928. a. sügisel tehti Haridusministeeriumi poolt allakirjutatud ülesandeks hinnata kõigis¹ riiklikkude õigustega eestikeelseis riigi- ja erakeskkoolides sama aasta kevadel abiturientidele korraldatud kontrolltöid eesti keele alal. Töö teemaks oli „Ausus ja õiglus isiku ja ühiskonna elus“. Ülesande teostamiseks avanes võimalus alles 1929. a. suvel. Ministeeriumile esitatud aruande üldsusele teatavastegemist tol ajal ei pidanud allakirjutatu mõningail kaalutlustel soovita- vaks. Nüüd, paar aastat hiljem, mitmelt tahult esitatud soovidele vastutulekuks, lubatagu seda sündida. See ühelt poolt loob meile võimaluse pilku heita meie emakeele õpetuse arene- mise äsjasesse minevikku. Teisalt aga paljugi kolme aasta eest saadud pildist on meile aktuaalse väärtusega kahtlemata veel nüüdki². — Järgneva aruande esitame koondatult³.

Keelevigade ülevaade.

Paljudes koolides ja paljude õpilaste töödes korduvad järgmised vead:

1. Eksimused ortograafia ja häälikulise struktuuri reeglite vastu.

¹ Koolide arv oli 53. Puudusid, peale muulaste keskkoolide, tööd järgmistelt eestikeelseilt koolidelt: Tallinna Kolledž, Prantsuse Lütseum, Narva Kolledž.

² Selle küsimuse üle pidas aruandja ettekande AES-i koosolekul 30. III 1930, vigadel peatudes pikemalt ning üksikasjalikumalt, kuid ilma koo- le ja õpetajaid nimetamata. Ettekande puhul tekkisid koosolekul elavad vaidlused puuduliku keeleõppimise põhjuste üle. Neid vt. AES-i koosolekuteadetes EK 1930 lkd. 117—120. Toim.

³ Aruandes ministeeriumile oli iga keskkool iseloomustatud eraldi, eraldi keelelt (ortograafia, häälikuline külg, morfoloogia, süntaks, sõnava- ra), stiililt (kõige üldjoonelisemalt), sisult ja kompositsioonilt, pea- miselt aga rõhku pannes keelele. Lahus oli püütud hoida õpilaste ja õpe- tajate keeleõppimist.

- a. Mitmesugused eriti rasked vead (esinevad siiski suhteliselt vähese korduvusega): annded, ühiskonnd, kõikki, jättnud, mill, to, teenia, inf. käija, tudvunema, nõudsit, ühesgi, moodustetiki.
 - b. *k, t, p* vältete õigekirjutuse vead (esinevad sagedasti): petus (väga sag.!), hakab, hakkanud, võtis, mõttete, nom. inimlikus.
 - c. Vead silpideks lahutamisel (võrdlemisi harva): var-sti, segase-sse, vabadu-st.
 - d. Vead verbi ja selle laiendi kokku- ja lahkukirjutamisel: arusaada, kokkupuutudes, on läbiviidud, mahatallasid, lugu pidamine.
 - e. Võõrsõnad vigaselt: kultur, revolutsion, konstanteerima (v. sag.!), pedagogika, katekooriline, solitariteet, kriminal.
2. Eksimused morfoloogiliste reeglite vastu.
- a. *de*-mitmuse aluse tarvitamisel (kuuluvad osalt 3. punkti): sõjade, halvade, vargade, tarbetega, kiretele, elanikude, pealikudeks, eksamide.
 - b. *i*-mitmuse tarvitamisel: (nom. jõud:) jõudeist, praeguseile, sääduseisse, erisugusil, samasugusist, tarvilikuiks, ametnikeile, lühikeis.
 - c. Mitmuse osastava tarvitamisel (osalt murdejooni): lootuseid, vooruseid, põhjuseid, rahvuseid, nähtuseid, õiglaseid, endiseid, üldiseid; summaid, summe¹; helisi, rõõmusi, kasusi, pahesi; sarnasi; hinde, hulke, piine, teisa.
 - d. *i*-superlatiivi tarvitamisel: suureim.
 - e. Verbitüüpide tüve tarvitamisel (kuuluvad ka 3. punkti): tekkib, sattub, kergib, kaodata, töödandud.
3. Häälikulised ja morfoloogilised **m u r d e v e a d** (vt. ka 2 a, c, e!): üeldes, ööldakse; võeras, peaseb; säetud, säädma; jäeb, jäetakse; veike; väiksed; häävitama; paremine; ligemine, ometegi, käseb; pettuised; kannuksed; käidakse, pandakse, tehtakse, oldakse; pöörtud, õeltud, ei panta; tõmmama; vaendlane; vastastikkune; otstarb; kumbaid; ommeti; nimetakse, pühendud; kitsendates; austatakse, ei arvestada; ains. os. valitsejad, naabert; nad tulivad; kuda; tahaplaanile; midagit.
4. Eksimused sõnade liitmise ja tuletamise reeglite vastu (vt. ka 1 d!).
- a. Liialdusi nominatiivselt liitmisega: kuritegija, aeglugu, aegkiri, kiritöö, aegjärk.

¹ Mitm. osastava vigane *summe* (pro *summasid*) on teatavasti üldomaseks saanud meie ajalehtede keelele ja kantseleikeelele.

- b. *-line* liitmine konsonanttüvele: ühiskondline, egoistiline, majandusline.
5. Eksimused *s ü n t a k s i* reeglite vastu:
- a. Rektsiooni alal: arvestab põhimõttega, sellega arvestada (pro: seda a.). Veaks tuleks lugeda ka: vaatame temale, vaadeldes õiglusele ja aususele...
- b. Kongruentsi alal: nende samadele, need oleks, rahvas kaotasid, langenuid inimesi, tehtuid töid.
- c. Objekti tarvitamise alal: nad ei leia poolehoiu ja tunnustamise; Vilde kirjeldab oma romaanis Jaan Vapperi majandusliku olukorra; võib tihti panna tähele tung paradada oma vaesus.
- d. Konstrueerimisi abiverbiga „saama“: saab kavatsetud, õiglus sai tallatud.
6. Eksimused *s õ n a v a r a* tarvitamisel:
- a. Kujult sarnanevate (ja mõistelt lähiste) sõnade ära vahetamine: omama pro omandama (ja vastupidi), näituseks pro näiteks, alluma pro alistuma, juhus pro juhtum(us), juhtumine pro juhtum(us), kuritarvidus pro kuritarvitus, edendama pro etendama, esitus pro esindus, omistama pro omandama, puudub pro puutub.
- b. Sõnade tarvitamine vales tähenduses: sarnane 'säärane, niisugune, seesugune' (v. sag.!), eesmärk 'eeskuju', too 'see' (v. sag.! mõnes töös näib „see“ üldse puuduvat!), nood 'need' (v. sag.!), üksteise 'teineteise' (kahe inimese puhul). Sõnale „helge“ 'põuane' antakse igasugu tähendusi: 'hele', 'selge', 'rõõmus', 'õnnelik' jne. (helge päev, helge hetk). Sõna „vaid“ on paljudel muutunud tähendusetuks täitesõnaks: ainult vaid naeruväärne, ei maksa vaid eladagi (v. sag.!).
- c. Üleliigsete sõnade tarvitamist: see oleneb ära, ta avaldab end.

Koolide liigitelu eestikeelsete kontrolltööde keelelise, stillilise ja sisulise väärtuse alusel.¹

- I. Kõige paremaid 2: Tartu Seminar, Tartu Poeglaste Reaalgümnaasium. Kõik 3 õpetajat ilma kõrgema kutsehariduseta.

¹ Pedagoogilistel kaalutlustel sõandab autor avalikkusele esitada üksnes kõige paremate (I) ja kõige nõrgemate koolide (VII) nimesid, kuna aga õpetajate nimed siit aruandest peavad jääma hoopis välja. Olgu toonitatud, et mainitud keskkoolide tase emakeele õpetuse suhtes võib 1928.—31. a. jooksul olla tunduvalt muutunud.

- II. Häid 7. 12-st õpetajast on kolmel täieline, kahel osaline (pooleliolev) kõrgem kutseharidus.
- III. Peaaegu häid 5. 7-est õpetajast on üks täielise ja kaks osalise kõrgema kutseharidusega.
- IV. Rahuldavaid 10. 12-st õpetajast on kolmel täieline, neljal osaline kõrgem kutseharidus.
- V. Peaaegu rahuldavaid 10. 16-st õpetajast on seitsmel täieline, kolmel osaline kõrgem kutseharidus.
- VI. Vaevalt rahuldavaid 7. 10-st õpetajast on üks täielise kõrgema kutseharidusega.
- VII. Nõrku 12: Tallinna Seminar, Narva Linna Ühisgümnn., Narva Linna Ühiskomm.-gümnn., Läänemaa Ühisgümnn., Lendri Gümnn., Valga Tütarl. Gümnn., Valga Poegl. Gümnn., Abja Gümnn., Otepää Haridusseltsi Gümnn., Paide Ühisgümnn., Põltsamaa Ühisgümnn., Räpina Põllumajanduslik Ühisgümnn. 19-st õpetajast on kaks täielise ja kolm osalise kõrgema kutseharidusega.

Kokkuvõtteks.

Koolide ülalesitatud väärtuskategooriaid lihtsustuse ots-
tarbel neljaks redutseerides saame pildi, mille järgi õpilaste
emakeele oskuse ja koolides toimuva emakeele õpetuse
seisukohast meie keskkoolid a. 1928 oleksid jagunenud
järgmiselt:

I Häid	(2+7+5=)	14 kooli, s. o.	26,42 %
II Rahuldavaid	(10+10=)	20 " " "	37,79 %
III Vaevalt rahuldavaid	7 " " "	7 " " "	13,21 %
IV Nõrku	12 " " "	12 " " "	22,64 %

Emakeele õpetajaid neis 53 keskkoolis oli vähemalt¹ 69. Nende seast on täieline kõrgem kutseharidus 17-l, osaline (vanemaid üliõpilasi, kel lõppeksam või kutseeksam ülikoolis veel õiendamata) 14-l. Tunduvalt üle pooltel oli aga kas seminariharidus, keskkooliharidus, asetäitjaõpetaja haridus (suvekursuste kaudu) või mittevastaval alal kõrgem haridus. — Emakeele oskust keskkoolides sõltuvaks arvamist õppejõudude koolihariduse kõrgusest ei pea allakirjutanu kontrolltöödest saadud muljete alusel põhjendatuks, nagu see ka esitatud andmeist üldiselt tohiks selguda. On aga oman-

¹ Hinnatud töödele on alla kirjutanud harilikult 2—3 õppejõudu, nende seas nähtavasti alati ka kooli direktor. Kuna viimane on mõnes koolis ka emakeele õpetajaks ja mõnes koolis jälle võis ehk ühe emakeele õpetaja allkiri puududa, ei julgeks allakirjutanu ülalesitatud arvu 69 pidada täiesti täpsaks.

datud veendumus, et koolide vastava ala tasapinna suhtes otsustava tähtsusega on õppejõudude sisuline hariduslik tase, tegelikkude teadmiste põhjalikkus kooli õppenõuete ulatuses, õpetajate loomupärane pedagoogiline oskus ja hoolsus ning korralikkus töös. Väga mõjukaiks tegureiks on ka klasside õpilasarv, õpetajate tundidemäär (eesti keele õpetaja nädalataundide arv on — kirjalikkude tööde rohkuse kõrval — lubamatult suur!), teiste pedagoogide hea või halb eeskuju eesti keele valdamisel ja aine enda nädalataundide arv klassis.

Kontrolltööde korraldamist edaspidi pean tarvilikuks, vähemalt praeguse nivoo puhul. Iga aasta oleks soovitav neid korraldada, kuid igakord ainult mõnes keskkoolis. Aegajalt aga kogu maa keskkoolide taseme võrdluseks võiks seda sündida kõigis. Töid aga tuleks igal puhul hinnata kiirelt, sama aasta suve jooksul.

A. Saareste.

Apostroofi tarvitamisest.

Apostroofiküsimus, siinkohal perekonnanimede käänamisest lähtumisel, moodustab selle väikese küsimuse teise ja väiksema osa. Perekonnanimede käänamisel valitses palju aastaid selgusetus, esialgu vastava korra puudumise, hiljem (1923. a-st alates) maksmapandud reeglite rohkuse ning raskuse tõttu. Seisukord viis küsimuse põhjalikule revideerimisele, mille tulemuseks oli E. Nurm'e pikk artikkel „Perekonnanimede käänamisest“ (vt. EK 1926, lk. 105—115), kus ta mõjuvalt arvustab endisi keerulisi reegleid, tulles radikaalsetele otsustele: 1) käänata eesti perekonnanimesid alati nagu vastavaid üldnimesid ja 2) kõigis käändeis peale nominatiivi eraldada apostroofiga tüve nimetavaline osa, kui selle tähttähele kuju on püsinud. Järgmiseks tulemuseks oli küsimuse läbikaalumine keeleliste instantside poolt ja selle kahe ainukese ning lihtsa reegli väljakuulutamise eel-pool esitatud kujul. Olgu veel nimetatud, et sama 1926. a. lõpul, peale reegli väljakuulutamist seda täiendati EKS-i Keeletoimkonna poolt lisandiga, et apostroofi tuleb kasustada t a r b e k o r r a l (vt. EK 1926, lk. 180). Maksvate reeglite nüüd juba pika ea ning seega küllaldase tuntuse ja ka küsimuse korduva käsitlemise tõttu¹ peaks nende käänamise selgituseks näidete esitamine olema üleliigne.

¹) Vt. ka kirjutist „Perekonnanimede käänamise teooriast“ EK 1928, lk. 141—144.

Praegusel korral huvitab meid küsimuse teine ja n. ö. tehniline osa, mille juures osutuvad näited siiski tarvilikeks vahendeiks. Perekonnanimede eneste loomulik käänamine on üldiselt igatahes kodunemas, kuid apostroofi sisukord pole sugugi kindel. Arvatavasti on ses süüdi tema funktsiooni erisugune väärtus eri kohtadel ja ka sest johtunud erinevad seisukohad keelemeeste enestegi seas tema kasustamisel.

Enne apostroofi funktsiooni üle otsustamist osutub aga tarvilikuks pilguheitmine maksva reegli ajal tema üle avaldatud arvamustesse.

Oma ülalnimetatud kirjutises, ühenduses teise ettepannud reegluga, asub E. Nurm täiel määral seisukohal, et apostroofiga tuleb eraldada perekonnanime nimetavaline osa kõigis käändeis (peale nom-i) alati, kui see on püsinud. Selle nõude järjekindel läbiviimine võimaldavat kirjas täpset vahetegemist väga sarnastele nimedele ja hõlbustavat alati õige nimetavalise kuju leidmist. Olgu ainult üks näide: *Pihlak* — *Pihlak'a* — *Pihlak'at*, *Pihlaka* — *Pihlaka'* — *Pihlaka't*, *Pihlakas* — *Pihlaka* — *Pihlakat*.

Juba tol ajal esinevate eriarvamuste suhtes apostroofi tarvitamise kohta (nimelt erandite kasuks) leiavad autori seisukohad järgmise sõnastuse (seals., lk. 112):

„Mõnelt poolt on soovitatud tarvitada apostroofi ainult sel korral, kui perekonnanimeks on üldnime genitiivi kuju: nii siis: *Luha* — *Luha'* — *Luha't*, aga *Luht* — *Luha* — *Luhta* (ilma apostroofita). Kuid esiteks, teeks see reegli asjata keerulisemaks: mida vähem erandeid, seda parem; teiseks, kaoks seesugusel korral võimalus vahet teha *Pihlakas* ja *Pihlak* j. t. sarnaste nimede üksikkäänete vahel; ... Kui siiski peetakse sagedast apostroofi märkimist tülikaks ja kardetakse, et see teeb kirjateksti liiga „kirjuks“, siis on see ikkagi vähese tähtsusega puudus, võrreldes reegli paremustega (...). Vähem tähtsais kirjutisis (näit. erakirjus) võiks ju apostroof ka ära jääda, kui kõneldakse isikust, kelle nime lugeja hästi tunneb; ametlikes dokumentides on aga järjekindel apostroofi seadmine äärmiselt tarvilik, möödapääsematu.“ (Sõrendused allakirjutanut, sõnule, mis allpool tarvilikud.) Võõrkeelsete perekonnanimede juures, mille kirjaviis erineb eesti omast, ei tule loomulikult siin apostroofi ärajätmine kõnessegi.

Täiel määral apostroofi eranditu tarvitamise juurde eelpooltoodud teise reegli kohaselt jääb ka reegleile allakirjutanud AES-i juhatus, ÕS-u redaktsioon ja Ülikooli eesti keele professor ning lektorid.

Nagu enne ja ka pärast ki reeglite väljakuulutamist olnud mõtteavaldusist järeldada, pole selle teise reegluga kindlaksmääratud, missuguses tekstis seda tuleb kasutada ja kus mitte, ilma et reegli lihtsus ja sirgjoonsus selle kõrvalisema küsimuse all kannataks. Nii siis lihtsalt: reegel on olemas, kuid tarviduse korral.

Reegli selgituseks esitatud näiteist eraldagem mõned (E. Nurm'e nimetatud eriarvamuse kohaselt) kahte rühma: 1) *Silla* — *Silla'* — *Silla't*, *Orava* — *Orava'* — *Orava't* ja 2) *Sild* — *Silla* — *Sild'a*; *Orav* — *Orav'a* — *Orav'at*. Vahe tegemise puhul *Silla'le* (= nim. *Silla*) ja *Sillale* (= nim. *Sild*), *Silla't* ja *Sild'a* võidakse öelda, et muis käändeis eraldab teist tüüpi esimesest apostroofi puudumine ja et seda enam võiks sama tüüpi sõnu osastavast jätta ilma ap-ta, kus need juba muidugi erinevad esimestest. Teisi nagu *Orava* ja *Orav* eraldab üksteisest kõigis käändeis ainult apostroof. Siingi võidakse öelda, et teisele rühmale pole apostroofi vaja, sest seda tüüpi eraldaks eelmisest ka siin (s. o. nimetavalise kuju alalise püsimise korralgi) ap-i puudumine. On ka öeldudki (eelpool tsit. eriarv.).

Niikaugele me maksvais keelekorraldusis veel pole mindud, kuid nähtavasti seda laadi kaalutlustel ja ap-i vähendamise tungil on E. Muuk oma *Keeleõpetuse* II trükis 1928 (lk. 84) vabastanud eelpooltoodud nimede teise rühma ühe osa, nn. „vahelduvate häälikutega“ sõnad apostroofist, nii siis *Sild* — *Silla* — *Silda* (pro *Sild'a*). Muudel nimedel, mille tüve tähttähe line kuju käänamisel ei muutu, tulevat kirjutamisel eraldada nimetavaline kuju endist viisi ap-ga, kuigi ainult siis, „kui soovitakse nimede vahel selget vahet teha“. Nimetatud erandi vastu on allakirjutanu spetsiaalselt sõna võtnud (vt. EK 1928, lk. 143), püüdes näidata selle erandi tarbetust ja kahjulikkust kindla korra tegelikule kujunemisele. Loodetavasti võime sest erandist kunagi vabandada.

Oluline praegusel korral on siin ilmnev apostroofi vähendamise tendents, mis ainult seekord vist ei ole teinud õiget sammu. On ju tõsi, et apostroofi rohke esinemine trükiteksti välimusele kahjulikult mõjub ning et selle tarbetu esinemine silmale on ebameeldiv. Parandust võiks aga loota sõnust nagu E. Nurm'e „vähem tähtsais kirjutisid“ ja E. Muugi „tarbekorral“ (*Keeleõp.* I tr-s), sellest õieti EKS-i KT antud lisandist. Nii on apostroofist vabad näit. erakirjad ja isiklikud paberid, kuna ametlikes dokumentides ja kir-

jades, üldse ametiasutistes osutub apostroofi-reegli absoluutne (ja eranditu) läbiviimine tingimata tarvilikuks.

Arvestades mitmel pool ilmsikstulevat „apostroofi-vastast meeolelu“, nimelt tema esinemise vastu ilma tarbeta, tuleks üldise rahulolemise huvides otsida otstarbekohast lahendust reegli kasutamise küsimuses trükitekstis. Raske on teha vahet erisuguste tekstide vahel, kus ap.-reegel alati peaks teostatama absoluutselt ja kus ta alati võiks olla rakendamata, näit. teadusliku ja ilukirjandusliku teksti vahet sel kujul. On küll tõsi, et ilukirjanduses pole nimede täpsusel nii suurt tähtsust kui teaduslikus teoses, ja siin võib ap. ära jääda. Kuid eks ole nime kordumised kümneid kordi sama harilikud teaduslikus tekstis. Lahendust apostroofi tarbetu esinemise vähendamise tendentsile tuleb otsida mujalt, — nii siis vist mitte ainult tekstide liigitamisest. Küsimusse jääb nii peamiselt ap-i tegelik kasustamine teaduslikus tekstis.

Igatahes senine sõna 'tarbekorral' tõlgitsemata jätmine ei ole ap-i tegelikus tarvitamises mingit korda võimaldanud. Ap. esindus on harilikult väga erisugune ja kõikuv, olenedes iga-sugu juhuslikkusest. See juhuslikkus ap. esinemises ja puudumises on vist lugejale küll kõige vähem meeldiv. Sõna 'tarbekorral' vajab tõlgitsemist.

Tunnustades reegli lihtsuse ja läbiviidavuse huvides per.-nimede iga-sugu sõnatüüpide juures erandite tegemise apostr. tarv. suhtes otstarbekohatuks, võime ap-i vähendamisel palju enam saavutada kõigi per.-nimede kohta ühtviisi kohandatava teabinõudega, ilma et reeglit ennast tuleks killustada.

Kõige raskemalt näib apostroof seotav vokaal-lõpuliste per.-nimede omastavale, kui nende nimetavaline kuju siin ei muutu. Näit. *Agricola*, *Mägiste* uurimused. Isegi seal, kus on põhimõtteliselt tahetud reeglit täiel määral läbi viia (vt. EK viimaseid a.-käike), on ap-i puudumine niisugusel korral per.-nime gen-i lõpul sagedane. Kõigel sel on kindel põhjus: Et siin nim-line kuju omastavas püsib ning et sellele ei järgne mingit käändelõppu, millest hea tahtmisega oleks võimalik eraldada per.-nime puhtal kujul, siis ei ole niisugusel korral tõepoolest mingit tarvet tunda per.-nimele om-s lisada apostroofi. Käsikirjus keegi ei tülitanda selle lisamisega ja trükkis jäävad paljud nimed ilma, — kogemata. Nimetatud asjaolusid arvestades arvab allakirjutanu, et siin oleks esimene koht, kus apostroof võiks seniste eksituste asemel järjekindluse vastu tegelikus tarvituses teadlikult jäädakastamata. Loomulikult ei saa

me arvestada, et see või teine nimi kõigile lugejaile nimelisel kujul oleks tuntud (eriti välismaalastele meie teaduslike väljaannete lugemise ja kodumaiste lugejate juures võõrkeelsete nimede puhul). Seepärast peaksime niisuguse nime ühes kirjutises esimese esinemise korral, kui see esimene kord pole nom-s või mõnes muus käändes, kus nimetavaline kuju ap-ga eraldatakse, kirjutama omastavas apostroofiga, järgmised korrad aga ilma. Kui aga nimi on esim. korral esinenud nimetavas või muus käändes ning juba ap-ga eraldatud, siis selle sõnatüübi gen-s üldse mitte apostroofi lisama¹.

Edasi oleks mõeldav teine palju laialtaluslikum sama laadi ap. tarv. kord (mis sisaldaks ka eelmise osalise), et kui per.-nimi üldse on kirjutises kord juba nom-s esinenud või mõnes muus käändes ja kord juba ap-ga eraldatud, siis järgmised korrad võiks see kõigis käändeis esineda ilma ap-ta. Sisuliselt võttes, kui on kirjutise igale lugejale per.-nimi nom. kujul juba kätte näidatud, pole mingit tarvet seda kümneid kordi esitada ap-ga, isegi võõrnimede puhul mitte enam kui eestipäraste puhul, kui esimeste lõpposa vastab eesti kirjaviisile ja deklioneerub eestipäraselt (näit. *Fählmann'i* juures mitte enam kui *Aavik'u*).

Kuigi, nüüd juba harjumuse tõttu, on kaunis meeldiv näha võõrkeelseid per.-nimesid, mille nimeline kuju jäetakse alati muutmata, alati ap-ga eraldatult käändelõpust, eriti siis, kui nende paindumatus tuleb esile (näit. *Kant'i*, *Scott'i*, kus see kirjutusviis teeb heaks ap-i enese rida-rikkuva esinemise tekstis), siiski oleme pidanud leppima asjaoluga, et muud võõrad pärisnimed, näit. vahel mõned tundmatudki kohanimed, esinevad harilikult ilma eraldamata käändelõpust. Nii poleks ka per.-nimede alalise eraldatud-nägemise silmalõbust loobumine eriliseks uudiseks. Ainult nende võõrnimede juures, kus nende paindumatus tuleb esile, näib siiski meeldivam selle teravalt silmatorkava võõrapärase osa alaline ap-ga eraldamine eesti käändelõpust (*Kant'i* tüüp). (Siin on siiski küsitav, kas need liita järgnevatele või eelmistele.)

Apostroofi ärajätmise võimalus loomulikult ei saa kõne alla tulla nende per.-nimede ega muudegi pärisnimede ja üldse võõrkeelsete sõnade käänamisel, mille lõpposa kirjutusviis ei vasta cesti õigekirjutusjuhiseile (näit. *Voltaire'i*, *Diderot'le*, *Bordeaux's*).

¹ Selle põhimõtte järele ap-i tarbetu esinemise vähendamine on teostatud juba käesolevas EK nr. 8.

Harilikkude meil esinevate per.-nimede puhul aga olgu vähemalt tähelepanu juhitud sõna „tarbekorral“ kaunis vabasse tõlgitsemisvõimalusse ning apostroofi mõjuva vähendamise võimalikule teele, mis võiks edaspidi saada teoks, kui see peaks vastama praegust üldist tendentsi. Selt seisukohalt näeks allakirjutanu meeldi, kui EK lugejaskonnast avaldataks arvamusi selle küs. kohta, kas ajakirja toimetusele või AES-i juhatusele, et viimased saaksid asja otsustamisel neid soove arvestada.

Ap-i esindust senises tarvituses ruumpuudusel siin ei esitata. Olgu ainult nimetatud, et see on harilikult korratu. „Eesti Kirjanduses“ näib aga tarvitusel olevatki põhimõte, et per.-nime nim-line kuju näidatakse igas kirjutises ainult esimese esinemise korral, kordumisel enam mitte.

Apostroof võõras funktsioonis.

Ühenduses käsitletud ap.-küsimumusega per.-nimede juures nägime ühelt poolt, kuidas nende teatud liik teatud asendis on ap-i vastu nii immuunne (vok.-lõpulised gen-s), et seda kuidagi külge ei võta. Kuid teiselt poolt võime näha, et see per.-nimede juures hädapärast tarvitusele võetud apostroof võib omandada niivõrd epideemilise laadi, et selle vastu pole kaitsitud enam ükski eestikeelne sõna, tema liigist-tüübist hoolimata.

Asi puutub sõnalühendeid. Kui me per.-nimede lühendite puhul näeme näit. „Wied.‘i järele“ (EK 1931, lk. 28) (ms. „Wiedemanni“ tervelt ise sageli ilma ap-ta), siis pole siin veel palju imestada, kuigi ap. on mõeldud ainult nimetavalise osa eraldamiseks ja seega siin ebakohal. Võiksime veel asja vabandada seega, et nim-line osa on siin vähemalt mõeldav, ettekujutatav. Ent kui näeme apostroofi ka igasugu muudegi sõnade ja nimede ühetähelistegi lühendite juures, kus reast kõrgemal ripnevate apostroofide hulk võistleb reas-olevate tähtedega, siis ei saa enam tagasi hoida võõrastust niisuguse nähtuse vastu. EK-s s. a. nr. 2, näit. lk. 50—56 näeme kuhjunult lühendeid nagu: dj.‘t, dj.‘el, dj.‘ga; dl.‘i, dl.‘st, dl.‘d; nom.‘s, gen.‘i; AES‘i, ÕS‘u; R.‘i, V.‘i (koguni nimest gen. Veski’, = V(esk)‘i). Vaadeldagu trükis kas või tekstikatket nimet. EK nr-s lk. 54, read 13—16.

Trükikirja välimusele mõjuvad lühendid muidugi halvasti, eriti kui need on ühetähelised, ning selle mõju vähendamiseks on soovitatav võimaluse korral neid koondada, vahesid ja punkte kaotades. Nii A. E. S.-i, Õ. E. S.-i, E. Ü. S.-i, Õ. S.-u ning ÕS I-s soovitatud j. n. e., j. j., j. t., j. m. s., j. m. t.,

m. s., n. n. puhul (üldse lühendite korral, kus kokkuvõtmine arusaamist ei takista) nende asemel tarvitada AES-i, ÕES-i, EÜS-i, ÕS-u, jne. jj. jt. jms. jmt. ms. nn. nagu see suuremalt osalt ongi juba pruugis (eriti Muugi *Keeleõpetuses*).

Muude lühendite ühendamise korral käändelõpuga on samuti soovitatav punktid vahelt ära jätta (näit. *lk. aga lk-l, nom. gen. nr., aga nom-i gen-s nr-s*, sest ühendjoon näitab juba isegi sõna poolikust. (See kirjutusviis esineb EK-s juba 6 viimast aastat harilikult -ga ühendamise kõrval). (ja - peaksid aga mõlemad jääma liitsõna poolte ühend. korral, kui esim. pool on lühendatud, näit. *per.-nimi, ap.-reegel*). Samas suunas on peale meetermõõtude hulk kohanime- ja muidki väljakuulutatud lühendeid üldse ilma punktita.

Kuid niisuguse lihtsustamise asemel lühendite korral veel reast väljas olev apostroof lisaks tuua, see mõjub rea välimusele juba päris desorganiseerivalt. Pealegi ap. oleks siin hoopis teises funktsioonis kui harilikult, nimelt sidekriipsu asemel. Siin tuleks küll kindlasti jääda seni maksva korra juurde, mis palju aastaid puhtalt esinenud EK-s, EKirj-s ning esineb ka Muugi *Keeleõpetuses*, nimelt lühendite käändelõpuga ühendamise juurde lihtsa sidekriipsuga, ja peale selle punktistki püüda loobuda. Et niisugusel korral trükikirja välimuse paremuses veenduda, lubatagu kõrvutada eelpooltoodud lühendite näiteile harilikult korra järgi trükis väljendatud sama lühendite rida: dj.-t, dj.-el, dj.-ga; dl.-i, dl.-st, dl.-d; nom.-s, gen.-i; AES-i, ÕS-u, R.-i, V.-i, mis ilma punktita veelgi lihtsustuvad: R-i, V-i, dl-i, dl-st, dl-d, nom-s, gen-i.

Eelpooltoodud liialduste puhul mag. Aavik ütles küll vist: apostroofi tõbi. Et mitte šablooni langeda, siis ütleksime sünonüümselt: apostroofi-haigus. Oleme näinud küllalt uuendusi, mis kord välja pääsnud, end ei ole lasknud pärast enam valitseda. Näeme nüüd, et ametlikult lahtilastud apostroofki võib omandada nakkava laadi, mida apostroofi tarbekorral kasustada kavatsejad ei teadnud aimatagi. Ning kui liialdustes leida juba haigusmärke, peame õigel ajal, mida varem, seda parem, püüdma nendest võitu saada. Kindla korra tegelikuks teostumiseks tuleb neistki kõnelda, sest salajased põhimõtted ei anna kirjas aktiivseile keeletarvitajaile küllalt selgeid ega sirgejoonelisi juhiseid.

E. Ellisto.

Võõra algupäraga perekonnanimed õigekeelsusest.

Akad. Emakeele Seltsi juhatus, koosseisus prof. A. Saareste, prof. J. Mägiste, lekt. J. V. Veski, mag. P. Ariste, õpet. E. Nurm, õpet. A. Kask ja E. Trinkman-Elisto, on võõra algupäraga perekonnanimed õigekeelsuse suhtes üksmeelselt asunud seisukohale, mis järgnevas ka üldsusele esitatakse soovitatava juhisenä:

Eesti Vabariigi piiridesse kuuluvate isikute perekonnanimed, nende keelelisest algupärast hoolimata, alluvad riigikeelses tarvituses nimisõna muutmisreeglitele, mis riigi ametliku keele grammatikale omased. Sellest seisukohast näit. käänatakse eestipäraseid perekonnanimesid nagu vastavaid eesti üldnimesid (*Org* gen. *Oru*, *Kõiv* gen. *Kõiv'u*, *Raudheidung* gen. *Raudheidung'u*, *Seen* om. *Seen'e* jne.), võõrapäraseid konsonantlõpulisid nimesid aga nagu *i*-tüvelisi võõrsõnu¹ (*Habicht'i*, *Hubel'i*, *Kurlenz'i*, *Pöhl'i*, *Smirnoff'i* jne.). Järelikult ei saa eestikeelses tarvituses küsimusse tulla Eesti kodakondsuse võõrapärase perekonnanimed päritolukeele grammatika, erireeglid, näit. läti algupäraga nimedele *s* või *š* juurde liitmine ainsuse nimetavas (*Gailits*, *Zirnask*, neist aga gen. *Gailit'i*, part. *Zirnask'it*) või vene algupäraga nimedel erilise vormi (*-a*) tarvitamine naissoost nimekandja puhul (*Gusseva*, *Smirnova*, *Nikitina*, *Verhoustinskaja*, *Kovalevskaja*). Nende nimede konsonanttüvi jääb kõigis käänetes ja nimeomaniku sugupoolest hoolimata muutumata²: *Zirnask* — *Zirnask'ile*, *Gailit* — *Gailit'ist*, *Pukits* — *Pukits'iga* (või *Pukits'aga*), pr. *Stukis* — pr. *Stukis'ele*; pr. *Smirnoff* — pr. *Smirnoff'i*, prl. *Gussev* — prl. *Gussev'i*, *Anna Nikitin'il*, *Veera Kovalevski*, pr. *Kuperjanov'ile* jne.

Võõra maalaste nimede tarvitamisel käiakse üldisema rahvusvahelise uususe järele, s. o. nimi püsib ka eestikeelses tarvituses kõigis käänetes sel kujul, nagu seda asjaomane isik ise ja ka üldsus internatsionaalses keelepruugis tarvitab, näit. *Rainis* gen. *Rainis'e*, *Drawneeks* — *Drawneeks'ile*, *Valdemaras* — *Valdemaras'ega*, *Behrzinš* — *Behrzinš'ist*, *Skalbe* — *Skalbe'l*; *Anna Pavlova*, *Sofia Kovalevskaja*, *Anna Joanovna*, tantsijanna *Nikitina*, *Ilona Karolevna*, *Maria Leszczyńska* jne.

Akad. Emakeele Seltsi juhatus.

¹ Stiski kahe- ja enamsilbilised *s*-lõpulisid, kui *s*-i ees on lühike vokaal, käänduvad *e*-tüvelistena: *Herodes'e*, *Nikodemus'e*, *Lenzius'e*, *Verus'e*, kuid: *Neuhaus'i*, *Behrens'i*, *Neus'i*.

² Samu seisukohti on avaldatud AES-i ajakirjas juba kuue aasta

Kas -tatakse või -tetakse? -tekse!¹

-tatakse ~ tetakse küsimus on suurimaid tüliõunu uuenduslaste ja koonduslaste vahel. Ei sõanda koonduslased tunnustada seda „liiga radikaalset“ uuendust ega uuenduslased sest loobuda. Mõlemate poolte väited on küllaltki põhjendatud. Kas aga ei leidu mingit kolmandat lahendust, mis oleks vastuvõetav mõlemale poolele? Allakirjutanu arvab, et leidub.

tatakse ~ tetakse küsimuse praegust olukorda kujutab järgnev tabel

Ametlik kirja- keel	Uuenduslik kirja- keel	Kõnekeel (ka K. Leet- berg)
-tatakse	-tetakse	-takse
-tataks	-tetaks	-(ta)taks
ei -tata	ei -teta	ei -tata
-tati	-teti	-tati
-tatagu	-tetagu	-ta(ta)gu
-tatama	-tetama	-tä(ta)ma
-tatav	-tetav	-ta(ta)v
-tatud	-tet(ud)	-tud

Pikist -tatakse- ja -tatud- vormest on kõnekeeles lühenenud mõnused -takse- ja -tud- vormid. Kahjuks pole aga -takse ja -tud vabad kahemõttelisvüst. Võrreldes -tud- vormi -tet- iga, näeme, et uuenduslik lõpp on kõnekeelsega samal mõnuse astmel, olles pealegi veel vaba kahemõttelisvüst. Uuenduslik tehtaviku olevik pole aga mõnuse sam kõnekeelsest. Kui aga lühendame -tetakse- vormi -tatakse > -takse eeskujul, saame kunstlik-analoogilise -tekse- lõpulise mõnuse uuendusliku vormi, millele toetudes püüdkem lühendada teisedki vormid. Saame:

-tekse	Nii siis näit.	kirjutekse	pro	kirjutatakse, -tetakse
-teks ²	"	kirjuteks	"	kirjutataks, -tetaks
-ei -te	"	ei kirjute	"	ei kirjutata, ei -teta
-teti ³	"	kirjuteti	"	kirjutati, -teti
-tegu	"	kirjutegu	"	kirjutatagu, -tetagu
-tema	"	kirjutema	"	kirjutatama, -tetama
-tev	"	kirjutev	"	kirjutatav, -tetav
-tet ³	"	kirjutet	"	kirjutatud, -tet(ud).

August Nel.

eest. Vt. „Vene -ev-, -ov- lõpulised pärisnimed“ EK 1925, lk. 141 ja „Veel kord vene -ev-, -ov- lõpulistest pärisnimedest“ EK 1926, lk. 36.

¹ EK toimetuse avaldab selle ettepaneku autori isikliku seisukoha nä.

² Tõsi küll, tunneteks võib olla ka mitmuse faktiiv sõnast tunne, aga 1) võib ju tarvitada -i- mitmust (tundeiks) ja 2) kontekstist peaks asi selge olema.

³ -teti-, -tet- võiksid siiski ehk ainult luulevormeks jääda. Proosas kõlbaksid -tati-, -tatud-ki. Kuigi t-d siin korduvad, ei kordu aga siiski vokaalid nagu vormes -tatakse-, -ei -tata-, -tatagu-, -tatav.

Kukkosi vadja mõistatusi.¹

1. mēz mēb rakkā, karḱj harḱaḱḱa (= kissa).
2. mēz mēb rakkā, lihakuppj pā pällā (= kukko).
3. sata mēssā ühe vūkā vūttistū (= olkukupo).
4. sata lehmā on ühezā lüvözä, a härkä tuli ja kaig. ajo vällä (= hiled oḱḱazē kiükāza, a koukuka temmatf. hiledvällä).
5. ühezā põlikkoza kaheḱḱajssa olutta (= kanamuna).
6. lam ikkunojta i lam uhsita, a mahsita on täünä (= ugrittsa).
7. nellä neijtsukaissa ühtē kuppi kussözä (= lüpsmine).
8. jäniz johzeḱ jätä mütellä, kipertelep tēd mütellä, pissiz pino rakkō, pinossa puikko persize (= ?).
9. mēb mēz mettsā, lam kirvessä i lam vejssā tēp kaḱs. kaukaḱoq (= pähkenä).
10. häräd, häröj pällā om māräd, māröj päl om müllü, müllü pällā om mettsā, a mettsözä oḱḱazē linnud (~ karud) (= inimäjn).
11. mēz mēb etez, a jälkitä eb uq (= tunnid).
12. pertfj täünä tuttavita, a kettäkki en tunne (= jäled).

Üles tähendanud mais 1931 umbes 40-aastaselt Pavel Mironov'ilt ja tema perelt

J. Mg.

Raamatute ülevaade.

Aarni Penttilä: 1. Upsalan suomenkielisen (1500-luvulta polveutuvan) evankeliumikirjan fragmentin kielestā. (Vähäisiä kirjelmiä LXXVII < Suomi V, 13). Helsinki 1931.
2. Vuoden 1836-n uusien virsien kieliäsu ja Kustaa Renvall. (Turun Yliopiston Julkaisuja B, XVI). Turku 1931.

Käesoleval aastal on ilmunud soome keeleteadlaste noorema põlve mitmekülgse töömehe Penttilä' sulest kaks. tähelepanävat uudisteost soome kirjakeele arengust. Mõlemaid teoseid iseloomustab ühtlane siht lükata ümber ole-

¹ Mõeldud avaldada ühenduses suurema „Vadja keelenäitega“ EK eelmises nr-s (lkd. 57—66) ja J. Mg. kirjutisega vadja keele uurim. alalt (sealsam. lk. 70 jj.), kuid ruumi puudusel siia edasi lükkunud.

Toim.

masolevaid väärarvamusi mõningate soome vanema kirja-keele toodete kohta. Uued tulemused, mis esitatakse, on sedavõrd olulised, et neile juhtida tähelepanu „Eesti Keele“ lugejaskonnaski. Esimeses uurimuses näitab Penttilä, et kümnekonna aasta eest Upsalas leitud soomekeelne evangeliaarium (kogu evangeliumi-osi eri pühapäevadeks) ei ole Mikael Agricola' kirjutatud, nagu käsikirja leidjast peale on arvatud. Eitavale otsusele tuleb Penttilä evang. ja Agricola keele ning kirjaviisi võrdlemisega. Evang. kirjaviisis on mitmeid tähtsaid jooni, mis lähevad ilmsesti lahku Agricola traditsioonist. Veelgi suuremaid erinevusi on kummalgi pool esinevas keeles eneses. Evang.-s esineb sm. edelamurretele iseloomustavat konsonantide gemineerumist, omapäraseid imperatiivivorme ja rida muid häälikulisi nähtusi, mida Agricola ei tunne, kuigi üldpildis evang. keel on õige sarnane viimase omaga. Kõigiti lähemal aga kui Agricola teosed seisavad kõnesolevale evang.-le mõningad samasisulised koodeksid 16. sajandi algupoolelt. Mõnede poolt on neid koodekseidki peetud Agricola suletööks. Penttilä näitab, et koodeksid kui ka evang. põlvnevad mingisugusest meile tundmata käsikirjalisest alglahtest, kust on kõik koodeksid kopeeritud. Sama alglahe näib olevat teatud määral mõjustanud ka Agricola Uue Testamendi tõlget. Nimetatud uued tulemused kutsuvad esile muudki. Nimelt on pidanud juba enne Agricola't olema traditsioonidega soome kirjalist kirjandust, nii et „Agricola ei ole suomen kirjakielen perustaja, vaan sen ensimmäinen, erittäin mainittava ja vieläpä tietoinen reformaattori“. Enne Agricola't on Soomes valitsenud umbes sama olukord kui Eestiski, kus vaimulikkude käes oli olemas käsikirjalist kirjandust vajalisimaks jumalateenistuse korraks, millele siis hakkas Stahl'ist peale baseeruma eesti kirjakeel. Upsala evang. keel on läänesoomeline, kuid ometi on selles ka mitmeid täiesti idapoolseid jooni. Sellest Penttilä järeldab, et Lääne-Soomest on pärit olnud evang. alglahte koostaja ning et meieni säilinud koopia keelde on Ida-Soomest põlvnenud kirjutaja toonud üht-teist oma kodumurdest. Häälikuliselt pakub evang. palju lsm. vanu elemente, mida aga leidub osalt ka Agricola'l: eriti nimetatagu ainult γ ja δ püsi nõrgas astmes: *näghe*, *olghoskäunyt* — NB *tychiä* 'juurde' ja *tychiö* 'juurest' s. o. *tüγä* ja *tüγö* —, *wedhen*, *teidhän*, *kwdottw*; nõrka astet possessiivsuffiksile eel: *händänff*, *modhons* tugeva astmega käsikäes ja geminatsiooni.

Teine uurimus käsitleb 1817. a. asutatud kiriku laulu- raamatu uuendamise komitee tööd ja töövilja. Komiteed ju-

-hatas toleaeagne peapiiskopp J a c o b T e n g s t r ö m. Seni on ka üldiselt Tengström'i pädeva keeletundjana peetud komiteele tulnud uute laulude pearedigeerijaks ning keeleliseks korrigeerijaks. Penttilä osutab selle arvamuse ekslikuks. Komitee keeleline peategur on olnud sama K u s t a a R e n v a l l, keda tunneme tähtsast soome sõnaraamatust. Ajal, mil tegeles lauluraamatu komitee, elas soome kirjakeel uuendamise ajajärku, mille innukaid pooldajaid oli Renvall'gi. Renvall'i mõjul jäeti uuest lauluraamatust välja vananenud ortograafia *x, tz, b, d, g, pro ks, ts, p, t, k*, pikki vokaale hakati järjekindlamalt märkima kahekordse tähega ja püüti loobuda sveditsismidest. Mitmeaastase töö järele 1836 ilmunud lauluraamatu keele iseäraldused võib suuremalt jaolt panna tervelt R e n v a l l'i arvele. Kahjuks ei pääsenud kõnesolev lauluraamat ametlikult tärvitusele ega suutnud sellepärast mõjuda kirikukeele moderniseerumisele küllaldaselt hoogsalt; ilmlikus kirjanduses sai aga uuendunud keel samal ajal ülevõimu oma kätte.

Mõlemad P e n t t i l ä uurimused ei sisalda üksnes kuivi statistilisi andmestikke uurimise esemetena olnud teoste kohta, vaid nendes on peale otsese teema läbitöötuse pakutud oht-rästi lisateateid kogu käsitlusel olnud ajajärgust. Eriti laiad perspektiivid avatakse esimesena retsenseeritud uurimuses. Nii meetodilt kui tulemustelt leidub mõlemas paljugi tähtsat ka eesti kirjakeele ajaloo uurimiseks. Viimasest on trükitult olemas ainult paar lühikest monograafilist algtood. Vanimate eesti mälestusmärkide üksikasjaline igakülgne sõelumine võib vahest meilgi anda üht-teist üllatavat.

P. A-ste.

Soome keele õpivahendeid.

Fr. Puusepp, Soome keele õpetus algajale. K/Ü. „Loodus“, Tartu 1931, 160 lk., hind 1 kr. 40 s.

Eesti ja Soome vaimlise läbikäimise elavnemise otsesemaks tõestuseks on viimase aasta jooksul rõõmustavalt suurenenud vastastikuste keeleõpingute vahendite arv. Kui jäta me vaatlusest kõrvale prof. L. K e t t u n e n'i „Eestin kienlen oppikirja oppikouluja ja seminaareja varten“ kui eriliselt soomlaste jaoks kirjutatud õpiraamatu (ilm. 1928, nüüd juba teises trükis), mis on saanud õieti sooja vastuvõtu osaliseks (vt. E. A. S a a r i m a a' arvustist „Virittäjä“ 1930, lk. 69—70), siis on Eestis soome keelest huvitatule nüüd korraga meelde tuletada neli teost: Fr. Puusepa keeleõpetus ja kolm

miniaturisõnaraamatut (kaks L. Vesterinen'ilt ja üks L. Kettunen'ilt).

Kõnesolev Fr. Puusepa keeleõpetus on tulnud täitma tühikut. J. Aaviku „Praktiline Soome keele õpetus“ (ilm. 1908) on ammu müügil lõppenud, prof. L. Kettunen'i kirjutatud vastav õpperaamat (ilm. 1920) on peamiselt akadeemiliste keeleõpingute nõudeile kohastatud ja laiemale keelehuviliste ringidele raskepärane tarvitada. Viimasel ajal on meil palju räägitud, aga ka paljudes kohtades katsetatud soome keele õpetamist koolis, isegi algkoolis. Hr. P. keeleõpetus on koostatud just sääraseks kooliõppevahendiks ja iseõppijate õppeabinõuks. Ta koosneb neljast osast: I Häälamine, II Lugemik, III Grammatika, IV Kõnelused ja sõnavara — annab seega niihästi algõpinguiks tarvilise teoreetilise ülevaate soome keelest kui ka IV osas hästivalitud ainestikku tegelikuks läbikäimiseks soomlastega soome keele abil. Eriti õnnestunuks võiks pidada algkoolinoorsoo arengutaseme kohast iga lugemistükile järgneva sõnaloeteluga varustatud lugemikuosa (II), millises hr. Puusepa kui tegeliku koolimehe valikuosavus näikse avalduvat. Vanema põlve lugeja seisukohalt, kui see kõnesolevat teost tahab kasutada soome k. algõpinguiks, võib aga just see osa loomulikult tunduda igavana. Õnnestunuks pidama peab üldiselt ka teose foneetilist (I Häälamine) ja grammatilist (II Grammatika) osa, kuigi nende puhul siiski eriarvamusi võib enam tekkida. Üldkokkuvõttes võib teost — eriti veel arvestades seda, et ta on koostatud kõigiti korrektselt ja hoolikalt, suuremate patustusteta nii soome (eessõnas mainitakse mitut soomlast, kes on äbiks olnud teose koostamisel) kui ka eesti k. vastu — soovitada algõpinguiks nii koolis kui eraviisil.

Peale seda üldloomulist sümpaatia-avaldust teose suhtes lubatagu siiski esitada arvustavaidki märkmeid, millest vahet vähemalt tema võib-olla varstigi järgnevale teisele trükile võiks olla kasu. Autor pole tegemist teinud keeleteadusega, mis ms. nähtub sellestki, et ta eessõnas (lk. 3) oma töö allikaid nimetades loendab „keeleteaduslikku“ kirjandust, mõeldes selle all keeleõpetusi ja sõnaraamatuid. Häälamist käsitlevale osale oleks keeleteaduslikust koolitusest mõnikord vahet kásu olnud, näit. soome nn. lõppaspiratsioonist oleks äntud praktiliseltki seisukohalt selgem kujutus, kui poleks ainult mainitud, et soomes teatavil juhtudel „sõna viimane vokaal... katkestatakse“ (lk. 11, näit. *Mene' pois, Ota' kovasti kiinni*), vaid et seejuures on konsonantide eel-häälikahenduse tekkimine (*Menep pois, Otak kovastik kiinni*). Liiga lühike ja ebamäärane (kuna ka pole selgitavaid näiteid

lisatud) on lk. 11 märkus „Kaksik- ja kolmikkaashäälikute pikkus on eesti tugevale astmele lähemal kui nõrgale“, sest soome keelt õppiva eestlase seisukohalt vajaks just erilist rõhutamist *pellot* (põllud), *varvas* (loe peaaegu *varrvas*), *met-sästä*, *hinnassa* jne. juhtumitel soome keelele eestiga võrreldes omane eriline pikkus, millega eestlasel raske harjuda. Vastavalt poleks (lk. 11 pkt. 12) tarvis rõhutada juhtumeis nagu *vanha karhu* (vana karu) h lühidust, vaid selle eel käiva kaashääliku pikkust. Asjatu on (lk. 10 pkt. 7) hoiatada, et soomes „Sõna lõpul ei tohi venitada pikki vokaale“, sest eestlasele vastuoksa teeb raskust just vastupidine, s. o. soome järgsilbi pikkade vokaalide tarbekohaselt pikana hääldamine (millele järgmisel lk. pkt. 8 juhitaksegi tähelepanu).

Grammatilises osas (III, lk. 81—126) näeks heameelega, et oleks esile tõstetud soome k. vormiõpetuses just need jooned, mis eesti keelega võrreldes on sellele eriliselt omased (nagu vastavalt on teinud Kettunen oma eesti k. õpetuses soomlasile). Siin on küll üldiselt asjalikult käände- ja pöördetüüpide esitamise varal antud konspektiivne soome k. ehituse skits, kuid see niisugusena tunnukse jäävat kuivaks ja mõnikord ka raskestiseeditavaks, sest mitte alati pole vastaval näitematerjalil juures tarvitamist selgitavaid tõlgetega lauseid. Näit. lk. 112 antud umbisikulise tegumoe I infinitiivi seesütlev *sanottaessa*, *saataessa* jääb seetõttu tumedaks, niisama on lugu lk. 113 III infinitiivi all esitatud tõlkimatu tüüplausega *Ikemällä ei pitkälle pääse* ja lk. 112 *lukemalla* tüüpnäitega, samuti jääb selgusetuks lk. 113 sm. IV infinitiivi erilisus lauses nagu *Pojan on meneminen kouluun*, ning lk. 114 esitatavad sm. umbisikulise tegumoe partitsiibi näited vajaksid eesti seisukohalt tarvilikke lauselisandisi nagu *minun on mentävä* (mul on tarvis minna, ma pean minema). Kui mitte siin, siis lauseõpetuseskitsis või mõnes muus kohas vähemalt oleks võidud pöörda tähelepanu selliseile sm. omapärasusile. Käänamisnäidete esitamise alguses (lk. 90) on segav lause „Ainsuses on tugeval astmel järgmised käänded: nimetav, osastav, sisseütlev ja olev. Mitmuses jne.“, sest see ei maksa kaugeltki mitte kõigi sõnatüüpide kohta (vrd. näit. *hammas*, *säde*, *tytär* omast. *tyttären* jne.) järgnevas näidestikus, kuigi peab paika käänete loendamiseks esitatud *pata* sõna suhtes. Noomenite jaotamine kahte suurde rühma „I. Ühetüvelisi noomeneid“ (lk. 90—92) ja „II. Kahtüvelisi noomeneid“ jääb algaja silmis õhku rippuma, sest pole selgitatud vokaal- ja konsonanttüve mõisteid. Sõnade tuletamise alalt (lk. 119—121) on antud rohkesti kuiva tüüpideloendit, kuid pole alati küllaldaselt eraldatud olulist eba-

olulisest (näit. esitades eesti *-ke*, *-kene* asemikena võrdselt *-nen* ja haruldased *-ut*, *-yt*, *-ke*) ega ole ka soovitatavalt esile tõstetud eestlasele uudislikke tuletusnähtusi soomes (*-lainen* liite adjektiivides tarvitamine, *ma-*[*mä-*] liite erisugune tarvitamine, *-llinen* liite tarvitamine tüübis *lasillinen* 'klaasitäis'). Adjektiivide tuletuslõpuna oleks täpsam esitada (lk. 120) *-inen*, mitte *-nen* (*villainen*), verbi frekventatiivtuletuslõpu *-ele-* kõrval (*hyppelevät*) oleks väikese vaevaga mainitav ka *-ile-* (*hyökkäillä* jne.) ning *-utu-*, *-yty-* verbiliide jääks paremini meelde, kui mõne sõna varal sellega rinnastada eesti *-u(ma)-*refleksiivid. Eriti lauseõpetuse esitamisel oleks eestlasile määratud soome keeleõpetuses suur tähtsus soome lauseõpi erivuste (näit. objekti tarvituse, lausekorra jne. alal) rõhutamisel, kuna konspektiivne lausetüüpide ja elementide lauseanalüüsi seisukohalt esitamine (lk. 121—125) annab õppimiseks vähe. Võetagu näit. „Lauselühenduse“ all (lk. 124) juhud, kus selgitatakse lühendatud lauset „*Näen isän tulevan*“ sm. lühendamatu lausega „*Näen, että isä tulee*“ või lauset „*Kesän tultua alkavat kasvit kukkia*“ lühendamatu lausega „*Kun kesä on tullut, alkavat kasvit kukkia*“. Eesti õppijale oleks hoopis õpetlikum vastavate eesti lausevastete esitamine: *näen isa tulevat ja suve saabunud olles (tulnud olles) hakkavad lilled õitsema*.

Teose, nagu juba ülemal öeldud, lüdiselt usaldatava keele kohta võiks veel teha mõningaid märkusi. Kuigi mitte segevalt palju, on siiski tõlkeis ebatäpsusi, konarlusi ja vähemal määral vääratusi: lk. 17 *ojan* 'oja' pro 'kraavi', 18 *savutorven* 'suitsutoru' pro 'korstna', *vesikiulu* 'vesilüpsik' pro 'veekapp', *-kibu*, 20 *ilmoitti* 'ilmutas' pro 'teatas', 21 *pouta* 'põud' pro 'kuiv ilm', 25 *outo* 'õudne' pro 'võõras, võõrastumapanev', 26 *siihen* 'sellesse' pro 'selleks', 28 *uskallat* 'usaldad' pro 'sõandad, julged', 30 *mennään(pä)* 'minnakse' pro 'mingem', 39 *tallustella* 'taltsutada' pro 'kõmpida', 52 *ratkesi* 'algas' pro 'puhkes', 54 *ollaanpa* 'ollakse aga' pro 'olgem aga', 58 *haapaan* 'haavasse e. haaba' pro 'haava otsa', 58 *tiehenne* 'oma teele' pro 'oma teed, minekut', 65 *patjansa* 'oma padja' pro 'oma aluskoti', 68 *ilkeä* 'paha' (tekstis selle asemel verb *ett' en ilkeä* 'et ma ei ilge'), 70 *menestys* 'kordaminek, edu' (tekstis vastav verb *menestyisi*), 72 *vihavoida* 'kipitada' (tekstis adjekt. *vihavainen* 'mõru, viha'), 78 *lemu* 'lõhn' (tekstis vastav verb *lemuaa*). IV osas „Kõnelusi ja sõnavara“ on samuti mõningaid ebatäpsusi väljendiste tõlkimisel nagu lk. 127 eesti *Hääd päeva! (Tere!)* sm. *Hyvää päivää!* (siin on õige vaid sulgudes esinev eesti tõlge, teine on eksileviiv), *Hääd õhtust (Tere!)* sm. *Hyvää iltaa!* (vii-

mane tähendab „Terä õhtust!“), 134 e. *padi* on tõlgitud 'pätja, päänalunen' pro 'tyyny', 140 *soojus* 'lämpimyyt' (selle kõrval võiks olla ka 'lämpö'), 142 *pale* 'kasvot' (parem 'poski'), 148 *kojamees* 'talonvartija' (parem 'talonmies'), 149 *mesinik* 'mehiläistenpitäjä' pro 'mehiläishoitaja', 151 sm. *Hyvä herra* tõlgitakse 'Hää härra' pro 'Lugupeetud härra, austatud härra' jne. Teose lugemikuosas näeks üksiksõnade tõlkimise kõrval meeleldi kõnekäändude tõlkimist, mida kahjuks sugugi ei esine. Silmapuutunud keelevigadena ja trükivigadena mainitagu lk. 51 *jouksee* pro *juoksee*, 60 *apila* pro *apilas*, 57 *vourilaudan* pro *vuorilaudan*, lk. 23 *luistijäälläkin* pro *luistinjäälläkin*, 65 e. *ülevim* pro *ülevaim*, 158 *sireni* 'sirel' pro *sireeni*, 156 *kiessit* pro *kiesit*, 136 *hanhipaisti* pro *hanhenpaisti*, 144 *algebraa* pro *algebra*, lk. 154 lauses *Ettekö teillä olisi* jne. asemel muidugi peab lugema *Eikö teillä olisi...* Muidu üldiselt õnnestunult valitud „Kõnelustes ja sõnavaras“ — mainitagu arvustavate märkmete lõpule jõudmisel — poleks vahest pedagoogilistel kaalutlustel mõtet olnud esitada tõlkimiseks kõnekäändeid nagu *Mine pörgusse! Nüüd on hull lahti* (lk. 129), *Mis sa tühjaga jahid!* Ja kurioosumi pärast lõpuks nimetatagu, et viimasel lk.-l 160 *konna, mao, ussi* ja *sisaliku* „Putukate“ rühma viimine pole vist loodusteaduslikult täpne ega tea ka lugeja nende tõlkeid sealt otsima minna.

Näeme nii siis, et kõnesoleva uue soome k. õpiku puhul võib mõningaid arvustavaid mõtteid tekkida. Kuid üldiselt ei ole etteheited talle kaalukad, ta on hoolsalt ja paljude teiste meil ilmuvate raamatutega võrreldes päris korrektselt toimetatud töö, nii et ta praeguses soome k. õppevahendite tühikus täidab esialgu soovitamisväärse teosena koht. Hinnaltki ta on kõigile kättesaadav.

J. Mg.

Lauri Kettunen, *Eestiläis-suomalainen taskusanakirja*. „Otava“ kirjastus, Helsingis 1931. Lk. 266, hind Smk. 35. —

See on sama autori kaua aega müügil lõppenud „Viro-lais-suomalainen sanakirja“ teose uus väljaanne, kusjuures autori eessõna teatel on välja jäetud endisest ainestikust umbes kolmandik praktilises keeletarvitusel vähem vajalist sõnavara, selle asemele aga on võetud rohkesti vahepeal eesti keeles loodud ja tarvitusele tulnud uudissõnu. Autoril on teoksil endise sõnaraamatu laiendatud, vähemalt kahekordseks paisuv uus trükk, mida kavatsetakse ms. lisaks vältede vahelduse märkimisele varustada rohkete etümoloogiliste märkustega eesti laensõnade alalt. Kuid esialgu

tuleb kõnesoleva lühendatudki sõnastikuväljaande üle tõsiselt rõõmu tunda: see on üldiselt kohandatud vahepealsuuresti muutunud ja täienenud eesti kirjakeele ilmele. Kuni täielikuma väljaande ilmumiseni võib teda väiksusest hoolimata eduga tarvitada isegi eesti ajakirjanduse ja kergema proosakirjanduse lugemisel, kuid oma 16-ndikpoognase taskuformaadi ja praktilise koostuse tõttu kujuneb last arvatavasti iga Soome või Eesti hõimumaal reisiva eestlase või soomlase kaaslane. Töö valmistamises on osa võtnud eesti päritoluga pr. E. Niinivaara-Pedriks, mis tõlgete täpsustamisele on ilmselt olnud kasuks. Soomepoolsele raamatutarvitajale on hõlbustuseks eesti peenenduse märkimine tähekesega iga vastava sõna järel (*and** jne.; kahjuks see pole läbi viidud täiesti Õigekirj. Sõn.-ule vastava järjekindlusega) ja võõrsõnade rõhu tähistamine (näit. *anatoomikum*). Ainuke tõsisem etteheide teosele võiks olla, et küllalt julgelt pole temast kõrvale jäetud endise sõnastiku häälikuliselt vananenud, praeguse eesti õigekeelsusega ja ÕS-uga vastolus olevaid keelendeid. Tõsi küll, need esinevad tavaliselt ainult vähemsoovitatutena maksva normeeritud keelekuju kõrvale, kuid niisugustenagi tarbetult segavad, näit. *abras*, *aeleda*, *aktus*=*akt*, *arguda* (=harguda), *boikotteerida* (pro *boikoteerida*), *ekonoomne* (pro *õ-*), *eli* (-*õli*), *elpida* (-*hel-pida*), *eksploteerida* (pro *-plua-*), *giróo* pro (*d*)*žiitro*, *haavms.* tähenduses 'haab', *haista(da)*, *herrased* (-*hãrrased*), *helm-e* (pro *helmes*), *hirse* (pro *hirss*), *hirvitada*, *hõl|bus-psa* (pro *hõlpus*), *hüi-~hüüt-*, *laan* (-*laas**), *laigas* (-*laegas*), *lüia* (-*lüüa*), *mape* (-*mapp*), *maul-*, *maut-* (-*maol-*, *maot-*), *naes-* (-*nais-*), *nageleda* (pro *nagelda*), *puut-da* (-*puud*), *slips*, *põen-* (-*põõn-*), *pões-* (-*põõs-*), *ãritada* (-*ãrritada*), *õpe-* (-*õpi-*) jne. Nende ruum oleks võinud vahest jääda eesti uudissõnadele või võõrsõnadele, mida oleks võidud vähe suuremal määral esitada, kuna eesti keeles soomega võrreldes võõrsõnade tarvitamine on rohke. Tähendatagu ka, et e. *tu*-adjektiividest üldiselt esineb ÕS-us teisele kohale jäetud *tuma*-tüvi. Soome keeletarvituses ebakorrektsused muidugi on õieti vähesed, siiski näit. *minijã* pro *miniã* (vt. e. *minija* all — viimanegi on ÕS-u järgi *minia*), *mataltaa* (pro *madaltaa*, vt. e. *madaldada* all), *perimãinen* tüübi asemel on praeguses sm. kirjakeeles nähtavasti enam juurdunud *perimmãinen* (vt. e. *pãramine* all). Üldiselt, nagu öeldud, õnnestunud ja lühidalt tabavate tõlgete kõrvale harva paistab silma ka mõni vähemõnnestunu või ebaõnnestunu, näit. *arnika* 'mirhami', *eksploteerida* 'anastaa, pakkoluovuttaa', *elukomme* 'elintapa' (sagedam on tähendus 'käytös'), *esik* 'edusta jne.' (puudub tähendus 'eesruum, -koda'), päris

hea pole *fõljetoni* tähendus-seletus, *meenuda* 'tuntua (aavistuksena)' (pro 'meelde tulla'), *mõga* 'kovaäänine puhe, mõkä' (pro 'segane jutt, loba jne.'). Teose trükitehniline külg on õnnestunud, trükivigu pole temas palju (siiski *alla-kriipsutada* pro *alla kriipsutada*, *eng?* pro *enge* 'vaan', *e. mirri* pro *mirr*, *ümbriseda* pro *ümbritse* jt.), on mõningaid vist küll trükitehniliselt seletuvaid vahemärkide puudumisi, lk. 20 on õnnetu lao-murdmisjuhtum, kus hulk ridu on omaks saanud alumise rea kaks võõrast algtähte. Paber ja brošeering ning trükisrift on sümpaatsed. Kõike kokku võttes peab lõppeks ütlema, et norivgi arvustaja ei saaks muud kui soovitada seda hinnalt võrdlemisi kättesaadavat õpivahendit nii soome keelest huvitatud eestlasele kui ka eesti keele huvilisele soomlasele.

Leeni Vesterinen, *Eestiläis-suomalainen pienoissanakirja*. Porvoo, Werner Söderström osakeyhtiö. (Ilmunud 1931, hind Smk. 30, 948 lk.)

See tiitellehe tagakülje pealkirjaga „Eesti-soome miniatuur-sõnaraamat“ 32-ndikpoogna kaustas on ilmunud paar-kolm kuud hiljemini kui ülemalkäsiteldud prof. Kettunen'i sõnastik ja tahab nagu eelminegi seista praktilise elu tarvete teenistuses. Sellega oleme lühikese aja jooksul saanud kaks samasuunalist ja umbes samaulatuselist eesti-soome taskusõnaraamatut, mis lisaks ka väärtuselt on ligikaudu võrdsed, nii et ostja on kaunis raske valikudilemmi ees. Pr. Vesterinen'i lilliputsõnastik oma formaadi ja õhukese paberiga vahest on igapäevasel tarvitamisel kergemini laostuv kui ülemalkäsiteldu ja sisuliselt võttes temas peaaegu täiesti puuduvad K. sõnastikule praktiliseks plussiks olevad kõnekäänud, lausenäited ja liitsõnamoodustised sõnartiklite lisana, kuid selle arvel on V. sõnaraamatus esinev üksiksõnade hulk suurem (ulatub 20000-le) ning selles on õnnestunumalt välditud vananenud ja häälikuliselt viimasel ajal eestis murdelisiks kuulutatud keelendeid. Võiks peaaegu vahest väita, et V. sõnastik on liigagi modern ja ühtlasi osalt ebapraktiline selles mõttes, et rohkesti esitab ÕS-u niisuguseidki sõnu, mis on alles — nii head kui nad ka muidu võiksid olla — ettepanekuastmes ega ole esialgu veel juurdunud üldisemas keeletarvitusse ega nii siis ka satu keeleõppija silmapiirile (näit. *kinne* 'vakaumus', *kindlik* 'vakuuttava', *kõlbetu* 'siveetõn', *nüüdiv* 'nykytärkeä,...', *elub* -da 'elppy' jne. jne.). Tähendusvasted on siingi üldiselt tabavalt leitud, trükitehniliselt võib teost — kui mitte arvestada jällegi vahetevahel esinevaid kirjavahemärgipuu-

dumisi ja -vahetusi — õnnestunuks pidada. Pealiskaudsel vaatlemisel vähemalt aga paistab trükivigu siin vähe rohkem olevat kui K. sõnastikus, näit. *aittäh* pro *aitäh*, *vaikero* pro *vaikeroi* (vt. *ahasta|b* all), *anektoot* pro *anekdoot*, *elusisus* pro *elulisus*, *erd* pro *ere*, *eelistuminen*, *kangeldaja* pro *hangeldaja*, *hült-i* pro *hült-t -i*, *rahele|b -da* pro *rabel|eb -da*, *rahene|b -da* pro *rabeneb*, *taemmall* (vt. *taamal* all) pro *taemmall* (*taempana*), *kovottaa* pro *kovettaa* (vt. *tah-kestu|b -da* all), *?taht -e* 'tahto' (pro *tahe*, milline siiski omal kohal ka esineb), *hyödyksien* pro *hyödykseen* (vt. *kasuta|b -da* all), *?öitit|b -da* 'on yöpaimenessa', *üksues* pro *üksnes* jm. Segavalt palju niisuguseid juhte siiski pole, kõige kahetsemisväärsem neist on asjaolu, et eesti võõrsõnus leiduva ž asemel, niipalju kui silma on puutunud, üldiselt esineb (trükitehnilise äparduse tõttu?) z: *büdzet*, *ekipaaz*, *zaanr*, *ziro* (pro *žiiro*, *džiiro*), *zest* jne. Kõigile sõnastikele omaseid tõlke-ebatäpsusi, -konarusi või -vääratusigi esineb, kuid mitte üle lubatava protsendi; niisuguste juhtude hulgast mainitagu näit. *aimutu* 'huonokäsityksellinen' (pro 'aavistukseton, aavistamaton'), *aktus* 'juhla; näytös' (täpsem vahest 'juhlakokous'), *allahahtmine* 'antautuminen' (pro 'alistaminen; valloittaminen'), *auõhtu* 'juhlailla', *häbematu* 'häpeämätön' (lähedasem 'hävytön'), *ebard* 'hirviö' (ligem 'epäsikiö, -muodostuma'), *elujärg* 'elämäntulkku...' (viimast sm. sõna vastaks 'elukäik'), *eduta|b -da* 'edistyy...' (viimane tähendab 'edeneb'), *häire* 'häiriö, häiritseminen' (tavalisem eestis on tähendus 'hälyytys'), *härändlik* 'kuvan-kaunis' (pro harilik 'herraskainen'), *raamraking* 'sekasorto, hajaannus' (ÕS-us on selle haruldase uudissõna tähendus 'desorganisatsioon' täpsemalt), *vaateli|ne -se* 'näkevä, varova' (eriti viimane tähendus ebatavaline). Ebatavaline on eestis *eelmineval päeval* 'toissapäivänä' (=üle-eile), *heameel* on pigemini 'mielihyvä' kui 'hyvämieli'; *hääleseadmine* tähendab praeguses keeles tavaliselt muud kui 'viritys' (=häälestamine, hääldeseadmine); eesti *õeldise* kõige tavalisem tähendus pole 'sanonta, sana, lause' (=ütlus), vaid 'maine' (predikaat); *üksiti* ei tähenda tavaliselt 'yksitellen, yksinään' (üksinda, üksikult). Seesuguseid enamasti tähendus n u a n s i -küsimusi võib iga sõnaraamatu puhul üles tõsta muidugi arutu hulk, ilma et seega selle väärtus suuresti alaneks. Otseseist õigekirjavigadest näikse teos olevat üldiselt puhas, mõningaane siiski on juba mainitudki ülemal (*rabele|b -da* pro *rabelda*), segavalt asjatuina esinevad sõnakujud nagu *ääl* (-häääl), *ämar* (-häämar). Lõppeks mainitagu veel, et sõna tüveosa eralduskriipsu varal alati kerge pole õiget liitsõnakuju saada (näit. „*hõõv|el -li* 'höylä'; -*pink* jne.“ —

eralduskriips segab siin sõna *hõõvelpink* leidmist; „*ahi ja -kotus...*“ — siingi pole selge, kas liitsõna on *ahkotus*, *ahikotus* või *ahjukotus*), kuna eralduskriipsu tarvitamise kohta pole antud sissejuhatavat selgitust (muide sama lugu on ka Kettunen'i sõnastikuga).

Vesterinen'i eesti-soome miniatuur-sõnastikust saadavaid üldmuljeid kokku võttes ei saa muud kui mõnest sulele tulevast pisimärkusest mööda minnes teda tarvitajale julgelt soovitada, eriti just tema sõnavararikkuse, aga ka muidu kordaläinud teostuse tõttu.

Leeni Vesterinen, **Soome-eesti miniatuur-sõnaraamat**. Porvoo, Werner Söderström osaihisus 1930. (Hind Smk. 25. —, lk. 656.)

See sõnastik on õieti kõnealuselt kolmest esmailmunu (Söderström'i kirjastus on nii siis algatanud nende miniatuursõnastikkude väljaandmise), kuid esikuna ka kõige vähem õnnestunud nende hulgas. Ka ulatuselt on ta väikesim (sisaldab umbes 12000 sõna oma lilliputkaustalisil veergudel), kuid lõpus on ta varustatud (lk. 626—656) väikese lisaga „Kõnelusi“ praktiliseks tarvituseks, eriti reisudel. Kõnealuselt sõnastikus kohtame trükitehnilisi viperusi, trükivigu, õigekeelsuskomistusi ja ebatäpseid ning koguni vääranud tõlkevasteidki märgatavalt enam kui kahes eelmises. Tõlkevääratuste ja ebatäpsuste alalt võetagu mõni näide: *aateliton* 'aadlitu' (tavalisem tähendus 'mitteaadlik, aadliitiitlitu'), *ahde* 'ahe' (viimane tähendus on haruldasem, tavalisem on 'mäerinnak, nõlv jne. '), *ahjo* 'ahi, kolle' (pro 'ääs'), *aieuttaa* 'olla põhjuseks, asja anda' (lihtsamalt 'põhjustada'), *saattaa aikaan* 'mõjutada' (ebatäpne), *aikalainen* 'samaaegne' (täpsemalt 'kaasaegne'), *aseenkantaja* 'sõjariistade kandja' (lähemalt 'relvakandja, sõjasulane'), *astia* 'astja, astik' (lihtsamalt 'anum, nõu, riist'), *epäkäytännöllisyys* 'ebategelikkus' (lähem oleks 'ebapraktilisus'), *eripuraisuus* 'tülinorimine' (parem 'erimeelsus, lahkeliiklus' jne.), *harppu* 'harf' (ligemalt 'jõhvannel'), *granaatti* 'granaat, raudkivi' (viimane tähendus on vist *graniitti* alt siia eksinud), *haikea* 'kibe, valus' (tavalisim vahest 'valuline'), *kärsiä* 'kärsida, kannatada' ('kärsida' oleks sm. keeli *malttaa* jm.), *emiö* 'emak' (pro 'emakas'), *pääty* 'ots' (tav. 'viil, majaots'), *riite* 'härmatis' (lähemalt 'kirmetis'), *sämeakatseinen* 'sumesilmaline' (ebamäärane), *sanella* 'ette ütelda, sõnelda' ('sõnelda' on eestis midagi muud kui 'dikteerida'), *sijoitus* 'asendus' (pro 'asetus, asetamine'), *tuulenpuuska* 'tuulepuusk' (pro 'tuulehoog, -vahk, -puhang'), *töherätä* 'tõkerdada,

mäkerdada' (pro 'määrida, plötserdada jne. '), *tirklistää* 'pilutada' (pro 'pilusilmi vahtida'), *vasemmisto* 'pahem pool' (partei mõttes 'pahem tiib, vasak tiib'), *vastine* 'vastav kuju, vastand (l), vastus' (kõige lähem 'vaste, vastavus'), *valakka* 'võik' (pro 'ruun'), *valanteko* 'vannutus' (lähemalt 'vandeandmine') jne. Trüki- ja õigekeelsus-vigu kohtame kõnesolevas sõnastikus rohkem kui eelmisis, näit. *tiivoklaver* pro *tiiv-* (vt. *flyygeli* all), e. *halla* pro *hall* (vt. *halla* all), *käskmatult* (vt. sub *käskemättä*) pro *käskimatult*, (*pähe*) *tuupi* pro *tuupida* (vt. sub *pänttä*), *õhutada* pro *õhetada* (vt. sub *vihavoida*), *sairaloinen* pro *sairaallinen*, tüübid *kogeleda*, *sõneleda* pro *kogelda*, *sõnelda* (vt. sub *sammaltaa*, *sanella*), *savutis* pro *saavutis* (vt. sub *ennätys*), *omasupüüdmatu* pro *omakasupüüdmatu* (vt. sub *epätsekäs*), *esimese järguline* (vt. sub *ensiluokkainen*) pro *esimesejärguline*, *eriskummallinen* pro *-kummaline* (vt. sub *eriskummallinen*), *stely* pro *estely*, *kolonelliproua* pro *kolonelliproua* (vt. sub *eversinrouva*), *ttuoda* pro *tuoda*, *tusshi* pro *tushi*, *paperitikk* pro *paberitikk* (vt. sub *lappu*), *terass* pro *terrass* (vt. sub *terassi*), *riigikomapööre* pro *riigikorrapäöre* (vt. sub *valtioneikaus*), *vapikiilp* pro *vapikilp* (vt. sub *vaakunakilpi*) jne. Niisuguste konaruste loendamist võiks jätkata, teose vähese mahu kohta koguneks neid tublike hulk. Sõnastiku süsteemis tarvitajale esialgu segavana tundub veel, et liitsõnaühendusmärgi esineb temale mittekuuluvailgi juhtumel (näit. *käydä...*; *-käsiksi...*, *-koulua...*; *-päinsä* — tavalise viisi järele võiks siin lugeda *käydäkäsiksi*, *käydäkoulua*, *käydäpäinsä* ja nõnda siis saada valeliitsõnad), mille kohta oleks kulunud ära selgitav märkus ees- või järelsõnas.

Sõnastiku lõppu liidetud „Kõnelusi“ on üldiselt korrektsed ja praktiliselt valitud. Siiski lk. 648—9 esinev sm. lause *Pyydän kuitata* pole täpses tõlkes e. 'Palun kviteerida', vaid 'Palun, lubage kviteerida' (*pyydän kuittaamaan* 'palun kviteerida').

Kõnealuse sõnastiku avaldamisega on ilmselt eriti tõtatud, mis arusaadavgi, kuna just soome-eeesti praktilise sõnastiku järele oli kuni selle ilmumiseni suur tarvidus. Nii siis on kergemini andeksantavad ka need konarused, millest ülemal oli juttu. Liiatigi allakirjutanu, kes pikemat aega on teinud sõnaraamatutööd ja teab, kui kerge on soovi korral teise koostatud sõnastiku täpsust ja õnnestunud üksikuis piasjas arvestada, ei saa neile olla kurjaks taunijaks. Üks on igatahes kindel — et nende tidade kirjutamise hetkel nii Soomes kui Eestis on hulk keelehuvilisi, kes oma keeleharrastusil on Vesterinen'i soome-

eesti miniatuursõnaraamatult saanud suurt kergitust, ja et ta peale nende ridade allakirjutamistki jääb meil igale hõimukeele algõpingute harrastajale hädatarvilikuks, kuigi mitte kõigiti rahuldavaks abivahendiks.

J. Mg.

„Eesti Keele“ 1930. a. aruanne.¹

Toimetuse koosseis [prof. A. Saareste (peatoimetaja), lektor Joh. V. Veski ja õp. A. Kask ning üliõp. B. Karro (toimetuse sekretär)] oli aasta jooksul püsiv.

Ajakirja trükiti 600 eks-s 6 nr. à 32 lk., sellest hariliku sisuga 144 lk. ja „Eesti kirjakeele vanemate mälestistena“ 48 lk., kokku 192 lk. Peale selle anti ajakirja viimase numbriga kaasa nimetatud VEKVM viimne (23.) poogen ühes sissejuhatusena ja VEKVM üldise sisukorraga. Nii sai seda aastakäiku üldse (192+24=) 216 lk-ge.

Ajakirjal oli kaastöölisi 1930. a. kokku 16 (18)². Neist oli ülikooli õppejõude 4 (5), ülikooli lõpetanud 4 (5), üliõpilasi 5 (6) ja muid kaastöölisi 3 (1). — Kirjutisi avaldati kokku 21 (35); peale selle ilmus paaris numbris kroonika ja küsimuste-kostuste osa, kus sõna võtsid kokku kolm kaastöölis.

Ajakirja tellijate arvus suuremaid muudatusi polnud.

B. Karro,

„Eesti Keele“ toimetuse sekretär 1930.

Akad. Emakeele Seltsi koosolekuteateid.

Koosolek 3. mail 1931.

Esimeses ettekandes *Märkmeid keeleõpinguist Sorbonne'is* käsitleb üliõp. O. Kukk ur prantsuse keelekooli omapärasusi oma isiklike muljete ja kogemuste põhjal. (Ettekannet vt. EK nr. 3—4 s. a., lk. 91 jj.)

Sõnavõtmisel täiendab ja õiendab prof. Saareste mõne joonega prantsuse ja saksa keeleuurimismeetodite võrdlust.

Teises ettekandes *Eesti murrete jagunemisest* annab prof. A. Saareste ülevaate endistest umbkaudsetest eesti keele jaotamiskatseist murreteks ning esitab viimasel aastakümnel kogutud rohke materjali põhjal täpsema jaotusvõimaluse, milles olulisi muutusi edaspidi enam vist ei tuleks. Murrete jagunemise selgituseks projekteeritakse koosolekul kaarte, kus ilmekalt on märgitud üksikute tüüpiliste nähtuste levimise piire ning mitmete piirjoonte kokkulangemisi murdepiire moodustades. (Ettekanne ilmub EK-s edaspidi.)

E. T.

Koosolek 11. nov. 1931.

Koosoleku avab prof. J. Mägiste, tervitades kokkutulnuid 12. tegevusaasta alguse puhul. Eriti noorte üliõpilaste ja uute liik-

¹ EK esimesest s. a. nrist ruumi puudusel välja jäänud.

² Sulgudes vastavad arvud eelmise a. kohta.

mete poole pöördudes rõhutab tervitaja AES-i ülesandeid eesti keele teaduslikul uurimisel ja eesti keele oskuse levitamisel.

Esimeses ettekandes tutvustab prof. A. Saareste koosolejaid sügisel Helsingis peetud *soome-ugri keeleteadlaste kongressi* ilme ja tööga. Peamiseks kongressi punktiks oli transkriptsiooniküsimus. (Lähemalt kongressi ülevaates EK-s edaspidi.)

Mag. P. Ariste lisab läbirääkimistel, et indifferentseuse märkimine ümberpööratud tähtedega ei olla küllalt otstarbekohane. Võrreldagu selleks Hiiumäe indifferentseid *u-d* ja *o-d*, millest ümberpööratud *u* seguneks *n-ga* ja *o-l* üldse ei saaks vahet teha.

Teisena kõneleb mag. P. Ariste *Rootsi häälduse mõjust Lääne-Eesti murretes*. (Ettekannet vt. EK nr. 3—4 s. a lk. 73 jj.)

Läbirääkimistel lisab prof. A. Saareste, et *au > ou* ei või tõesti sugugi panna rootsi keele mõju arvele. Labialisatsiooni tuleb ette ka seal, kus meil pole põhjust oletada rootsi häälduse mõju, nagu Varblas, Hanilas ja mujal. Täiesti paralleelne nähtus on laiemalt esinev *äu > öi: köima*. Edasi arvab prof. Saareste eesti-rootsi mõjuks ka seda, et Sörves on mitmes sõnas ü delabialiseerunud *i*-ks: *iläema, näd*.

P. A-ste.

Koosolek 15. nov. 1931.

Prof. A. Saareste esitab *Muljeid 2. rahvusvaheliselt lingvistide kongressilt*, mis peetud aug. kuul s. a. Genfis. (Ettekande kokkuvõtte ilmub EK-s edaspidi.)

Koosolek 29. nov. 1931.

Esimeses ettekandes *Eesti ja Soome võrdleva kohanime-uurimise ülesandeist* juhib prof. J. Mägi ste tähelepanu senistele saavutistele sel alal, mis pole kuigi suured (peatub uurijail nagu D. E. Europaeus, H. Ojansuu, T. Karsten jt.), ning selgitab vajadust kohanime-uurimisele rõhkem rõhku panna, kui seda seni on tehtud, — ülekaalus olnud häälikulooliste uurimiste kõrval, ja kui seda tehakse praegu, keelegeograafia ning sõna-eseme uurimise päevakorral-olekul. Pikemalt juhib kõneleja tähelepanu Lääne-Eesti ja Edela-Soome võrdleva kohanimede uurimise kultuurajaloolisele tähtsusele, esitades hulga uusi kohanimerrinnastusi neilt aladelt (*Põide* — Soome *Pöytyä, Mustjala* — S. *Mustiala, Orisaare* — S. *Orivesi, Oripää* jms., *Karja* — S. *Karjaa, Karjalohja, Karksi* — S. *Karkku* jt.) ning rõhutades eriti teatavate kohanimet ü ü p i d e ühtsust Lääne-Eestis ja Edela-Soomes. (Ettekanne ilmub EK-s edaspidi.)

Läbirääkimistel selgitab prof. A. Saareste vajadust kohanimede uurimisel peale rahvakeelsete nimekirjade tundmist veel arvestada nende esinemist vanades dokumentides, sest kohanimede muutused ning mugandumised on sündinud sageli teisiti kui häälikuareng tavaliste sõnade juures. Nii *Nearme* (talu) algkujuks võiks arvata *Näärme*, kuid dokum. näitavad *Neanurme*, samuti *Tohera* < *Tohevere, Paimre* < *Paimpere*.

Rahvakeeles on kohalikud kohanimed harilikult väga kulunud ja neid hääldatakse hooletult, naabruses ja eemal aga selgemalt ja arhailisemalt, nii et ka teat. paiga kaugemast ümbruskonnast on võimalik leida korrektiive kuulnud kohanime kujule. Igatahes kulunud

saab kohanimede uurimisel hädaohuks valeteele minna, sest kohanimedes võivad päris võõrad ained kokku sulada täiesti üheks. Nii *Küimassilla* > *Küimas|le*, *Kurevere* > *Kurve|le*, *Korijärve* > *Korje|le* jts.

Sõnavõtja juhib veel tähelepanu kohanimede tüüpidele, näit. *-katku*, *-katsi*, *-vere* jm. lõpulistele kohanimedele, mis iseloomulikud teat. aladel. Teat. alul jälle nimetatakse talusid üldiselt ainult pere-mehe nime järele, mis puhul võib mõõduandev olla kolonisatsiooni uudsus.

Teises ettekandes *Apostroofi tarvitamisest* käsitleb E. Trinkman küsimust, kus kohal ja mil viisil tegelikus tarvituses võiks otstarbekohaselt kasutada maksvat ap.-reeglit perekonnanimede käänamisel, ilma et pruugiks eesti keele pärase nimetüüpide juures ses suhtes teha erandeid. (Ettekannet vt. EK-s nr. 3—4 s. a. lk. 101 jj.)

Läbirääkimistel võtavad sõna peale ettekandja prof. Mägiste, üliõp. Kr. Meikop jt., toonitades ühelt poolt tarvidust teat. kohdades palju kindlamalt ap.-reegli järele käia, kuid teisalt tõepoolest lihtsustada ap. tarvitamise korda ning vähendada selle tarbetut esinemist, mis seni mitme aasta jooksul ei ole võtnud kindlat kuju, olenedes autoreist ja igasugu juhuslikest tegureist. Eriti toonitab prof. Mägiste ap. tarvitamise otstarbekohatust sellele võõras funktsioonis, näit. sidekriipsu asemel lühendite korral.

E. T.

Kroonika.

Keelte suhtelisest kronolooglast.

Hiljuti juhtisime oma ajakirja veergudel tähelepanu keele põhimõttele, kuidas ühe keelkonna sugulussuhteid võiks määritleda algkodu asendist olenevalt (E. Levy' teooria, vt. EK s. a., lk. 39 „Algkoduküsimus“). Sama sugulusküsimust on nüüd puudutanud ka A. Meillet omas vaimukusest sädelevas artiklis (Bull. de la Soc. Ling. de P., t. XXXII [1931], fasc. 1), kuid mitte ruumi, vaid aja seisukohast, s. o. keelte suhtelisest kronoloogiast lähtudes. Tõuke selleks on andnud temale hetiti keele avastamine, mis indoeuroopa keelte esimeste kirjalikkude mälestiste aja on lükanud koguni tuhande aasta võrra tagasi ja sellega avanud indoeuroopa keelte kronoloogiale õige avarad väljavaated. Meillet' järgi on indoeur. rahvaste laialivalgumine algkodust sündinud järk-järgult, nii kuidas primitiivsetel rahvastel seda sundis uute söödamaade või üldiste elatisvõimaluste leidmine. See järkjärguline kolonisatsioon mõjustas nende rahvaste keeli nii, et need rahvad, kes üldmassist varemalt eraldusid, säilitasid ka oma keele arhaisme arvukamalt ja enam iseloomustavalt — nii siis põhimõte, mis risti vastupidine E. Levy' arvamustele! Näitena toob siin M. rumeenia keelt romaani keelte peres ning eriti kreeka keelt, kus ahaia mured, mille moodustab esimene ajalooliselt tuntud kolonisatsioonirühm, pakuvad arhaisme, mis ei leidu hilisemal kreeka asundusaladel (näit. dooria mured). Samuti on M. arvates olnud lugu üksikute indoeuroopa keeltega, olgugi et praegused tingimused, mis sugustes neid keeli tunneme, pealegi kui mitmed neist hõimrahvastest — früüglased, traaklased, veneedid jne. — on ajalugu hävitanud ilma tähelepandavamaid jälgi jätmata, väga raskendavad eraldamast, missugused indoeuroopa keeled kuuluvad arhailiste ja mis-

sugused suhteliselt kaugemale arenenud keelte tüüpi. Tõepoolest, eri keeled algavad oma kirjas tähistatud ajalugu mitmesuguste vaheagade tagant ja need keeled, millest meile on säilinud vanimad mälestised, ei tarvitse sugugi alati olla kõige arhailisemat tüüpi. Pealegi ei olene ühe keele muutumise iseloom ainult ajast; siin võivad arenemiskiirust mõjustada mitmesugused muudki tegurid. Nii võib juhtuda, et keel, mis on atesteeritud võrdlemisi hilisest ajast ja õige tunduvalt muutunud kujul, võib olla siiski väga arhailine. M. rõhutab sellepärast, et tuleb vahet teha algkujulise arhailisuse ning lihtsa välispidise säilimisastme vahel, ja valibki siis oma mõõdupuuks ainult sääraseid keelenähtusi, mis kõigis keeltes ei ole tuntud või mis eri keeltes on esindatud eri arenemisastmes, kuna vastupidised, kõigile keeltele üldised jooned, olgugi eri vormi kehastunud, ühe keele kui terviku suhtelise kronoloogia kohta loomulikult ei või omada nii suurt põhimõttelikku tähtsust. Eriti huvitava näitena esitab M. siin nn. *r*-vormide tarvitamist mediopassiivis (vrd. lad. *dicitur*) ja pret. mitmuse 3. pöördes (lad. *dixere*) ühelt poolt muin.-itaalia ja kelti keelerühmades ning teiselt poolt indo-iraani, tohaari ja hetiiti keeltes — siis neis rühmades, mis asuvad i.-eur. rahvaste asundusala kahel vastupidisel äärismaal ja tõestaksid siis sellega nende rahvaste suhteliselt varemast lahkumist üldisest i.-eur. keelteperest ja järelikult samuti nende keelte suhteliselt lähedamat sugulust. Seda hüpoteesi kinnitavat M. sõnade järele *genus*'e arenemine i.-eur. keeltes kõige otsustavamalt. Üksikute rudimentide põhjal näidates, et i.-eur. algkeeles ei ole olnud ühtegi deklinatsioonitüüpi, millest võiks öelda, et ta oli absoluutselt *masculinum*'i või *femininum*'i teenistuses, — edasi kokku otsides kõik nähtused, kus *genus*e vahekorrad i.-eur. keeltes ei ole üldse lõplikult välja kujunenud (*femininum* puudumine hetiiti keeles täielikult, *a*-tüvede puudumine armeenia adjektiivis ja demonstratiivses *pronomenis*, paljude adjektiivide indifferentsus *femininum*ile ladina keeles, vrd. *fortis*, *audax*, partitsiip *ferens* jne.; *samasus* mask. ja fem. suhtes kreeka komparatiivis jne. jne.), jõuab Meillet viimaks otsusele, et i.-eur. vanemas algkeeles ei olnudki *femininum*it. Sellest aga ilmneb *genus*e küsimuses i.-eur. keelte sugulus meie uurali keelte, hamiito-semiidi, kaukaasia ja teiste 'valge tõu' keeltega. Alles aja jooksul arenes *a*-tüvedest eriline 'femininum' ja selle arenemisastmed lubavad M. arvates valgustada i.-eur. keelte suhtelist kronoloogiat, kui üksikute keelte sugulussuhte tähtsamat lähtepunkti.

M. artikkel on kahtlemata fähelepandavamaid ja mõtterikkamaid, mis i.-eur. keelte *genus*e kohta üldse kirjutatud; võib aga arvata, et siin just üksikute momentide selgitamine, kuidas nimelt *genus* i.-eur. keeltes on oma alguse saanud (M. arvates peamiselt demonstratiivsest *pronomenis*), veel põhjust annab edaspidiseks mõttevahetuseks. Näib, et siin M. kõrgekaareline mõttelend ja keelefaktide raudne loogika ei ole sulanud nii õnnelikuks sünteesiks kui seal, kus M. juhib tähelepanu *genus*e puudumisele üksikutes i.-eur. keeltes või üksikutes deklinatsioonirühmades.

— a.

„Õlge“ eesti keele ideaal.

Tartu Keeleuendusühingu kõnekoosolekul s. a. novembris mag. J. A a v i k, käsitledes keeleuenduse praegust seisukorda ja väljaväa- teid, tegi ms. laiaulatusliku ettepaneku laenata soome keelest 400-st teoreetiliselt laenata-võimalikust sõnast 200 sobivat eesti keelde.

Kunstlikult loodavaist sõnust lubas ta anda eesti keelele jõuluks endistele lisaks 100 uut sõna, kuna edaspidiseks luua jääks veel umbes 200, mille järele eesti keel oleks juba rahuldavalt ilus. Ka uue grammatika koostamine olevat kõnelejal käsil.

Erilist lautust saab kõnelejal „Õigekeelsuse-sõnaraamat“, mille keel oma liiga akadeemilise keeleuuendusega olevat temale täiesti vastuvõtmatu. Sel põhjusel seabki mag. Aavik keeleuuenduse üheks tähtsamaks ideaaliks „Õige“ „Õigekeelsuse-sõnaraamatu“ koostamise. Muidugi on hr. Aavik ka selle eest hoolitsenud, et ideaal ideaaliks j ä ä b, sest ta enese seniste mõtteavalduste järele peaks täielik vabadus eesti keele tarvitamises kestma veel vähemalt 20 aastat.

E. T.

Õpetatud Eesti Seltsi

viimasel s. a. koosolekul valiti Seltsile tulevaks aastaks juhatus, kuhu kuuluvad: esimees prof. J. Mark, abiesimees prof. J. K õ p p, sekretär prl. mag. M. Schmie de helm, abisekretär prof. J. M ä g i s t e, laekur dir. F. L e i n b o c k, raamatukoguhoidja raamatukoguametnik O. F r e y m u t h, abi mag. O. L i i v, konservatorid prof. H. M o o r a ja arhivaar mag. E. T e n d e r.

E. T.

Tähtis uudis hõimukeelte alalt.

Kauaoodatud täielik soome-eesti sõnaraamat prof. J. M ä g i s t e'lt ilmub raamatuturule eelolevaks jõuluks. Teose valmimine on kestnud läbi terve viimase aastakümne, millest trükkitoimetamisele on kulunud peamiselt viimased kolm aastat. Tulemuseks on juba oma mahult (umbes 43 trükipoognat) silmapaistev suurem teos AES-i väljaannete seas, aga võib-olla ka eesti-soome-vahelises keelilises kirjanduses üldse.

Sõnaraamatu väljaandmiskulud on olnud väga suured, kuid AES-i juhatus arvestab selleks saadud riiklikke toetusi ja teose leviku tähtsust võimalikult laiades ringkondades ning püüab müügil piirduda kõige väiksema võimaliku hinnaga.

E. T.

Ladina keele elustamisest.

Varssavis on hiljuti prof. Z i e l i n s k i' eestvõttel loodud organisatsioon, mille sihi on ladina keele viimine rahvusvahelise teadusliku ja poliitilise keele seisukohale. Selleks on kavatsusel rakendada tähtsamaid latiniste ladina keele täiendamiseks uute sõnadega praegusaja mõistete väljendamiseks, et ladina keel võiks siis asjaajamise keeleks saada.

Mõte, liikvele pandud katoliiklikus Poolas, võib loomulikult sel maal ka pinda leida. Kuid rahvusvahelisse tarvitusse pääsmist tegeliku elu aladel võime sellelt keelelt vaevalt loota, arvestades Põhja-Euroopas valitsevat protestantismi, paljudes nüüdseis demokraatlikes maades ladina keele õpetuse tunduvat vähenemist endisega võrreldes ning uute rahvusvaheliste palju kergemate kunstlikkude keelte julget edukäiku.

E. T.

Toimetusele saadetud kirjandust 1931.

Viritaja 1931 — Nr. 1—3. Sisuks ms.: Ester Savolainen, Esteettisen kasvatuksen mahdollisuudet äidinkielen opetuksessa III (loppu). J. Roos, Viron kielen ja kirjallisuuden opetus Viron oppikouluissa itsenäisyyden aikana. Eino Nivanka, Uudissanoistamme. Kirjanduse ülevaates ms. „Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat V“. Lauri Kettunen: E. A. Saarimaa, Huonoa ja hyvää suomea (Uusin oikeakielisyysopas). E. A. Saarimaa, Edellisen johdosta. — Oiva Joh. Tallgren, Kuvasanonnat ja suomen kieli. Lisä kirjakielihistoriaan ja luokituskoeknutt Cannelin, Sanansyntyopin asema äidinkielen opetuksessa. Lauri Hakulinen, Fonetiikka äidinkielen kieliopin opetuksessa. E. A. Tunkelo, Eräistä tulo- ja erosijain merkitystehtävistä. L. Hakulinen, Kielitieteen yleissivistyksellisestä merkityksestä. G. Sarva, Oppilaiden esitelmistä. L. Kettunen, Eestin ensi tavun vokaalien velarisatiosta ja vokaalisoinnosta. Kirjanduse ülevaates ms. „J. Manninen, Die Sachkultur Estlands“. Õigekeelsuse alalt: Eräiden ristimänimien asusta ja taivuttlust suomen kieles. Tekijän- y. m. henkilönnimen osoittamisesta painetussa tekstissä erikoiskirjajain tai harvennuksin. — V. Tarkiaisen, Eräit kirjallisia analyyssirytyksiä. Kustaa Vilkkuna, Kaksi lainasanaa (ms. „Auran, reen y. m-n lempilauta“). K. B. Viklund, Jumalainluettelot ja periaatted. Lauri Pelkonen, Äidinkielenopetus-suunnitelmasta. E. A. Saarimaa, Äidinkielen opetuksen metodia käsittelevää kirjallisuutta. Helsingissä 3.—12. I 1931 pidettyjen äidinkielen opettajain kurssien pöytäkirjat. Kirjanduse ülevaates on arvustust leidnud ms. koguteos „Tervitus lahe tagant“ ja „Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat VI.“

Kuukiri Eesti Kirjandus 1931 — Nr. 1—11. Sisuks ms.: A. Saareste: Kumb eesti murdeist soomele on lähem: põhjaeesti või lõunaeesti? A. Saareste: Neljas üleskutse keeleteadete kogumiseks. A. Anni: Soome kirjandus Eestis. J. Mägiste: Soome keele osa eesti kirjakeele arendamisel. Pilk soomest laenamise mõtte käiku Rosenplänter'i aegsest maarahvakeelest eesti riigi keeleni. A. Palm: Soome Kirjanduse Selts 1831—1931. Aino Suits: Lönnrot'i ja Faehlmann'i kokkupuuteid ja ühiseid harrastusi. M. J. Eisen: Isiklikke mälestusi Soome-Eesti kultuurilistest kokkupuutumistest 50 aasta eest ja neile järgneval ajal. V. Ridala-Grünthal: Eesti rahvaluule keelest. Gustav Suits: Soome ja eesti kirjandusuurimise ligendamisest. P. Viires: Friedebert Tuglas'e ilukirjanduslik stiil. M. Lepik: F. R. Faehlmann'i osast „Kalevipojas“. A. Anni: Kreutzwald'i kalendrijutud (I osa). Raamatute arvustustes ms.: P. Ariste: Albert Saareste ja A. R. Cederberg, Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi, A. 1524—1739. A. Palm: Eisen, Eesti vanasõnad. J. Mägiste: Lauri Kettunen, Suomen murteet II. Murrealueet. N. Treumuth ja P. Ariste: Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1929. Üleskutse: Eestipärase seenenimede ümber.

Kasvatus 1931 — Nr. 1—9. Sibus ms.: R. Reiman: E. Muuk ja M. Teder, Lühike eesti keeleõpetus II. R. Reiman: L. Teder, Eesti keele grammatika. L. Kalling: Võõraskeel algkoolis ja lastetoas. Aug. Raud: K. Mihkla, Lühike eesti kirjanduse ülevaade keskkoolidele I. Kr. Meikop: Emakeele õpetaja isik. Eesti keele õpetajate IV kongress aug. 1931 Tallinnas (Üle-

vaade, referaadid ja vaidlused). P. Truusmann, Tundide ettevalmistamisest.

Üliõpilasteht 1931 — Nr. 1—12. Sisus ms.: J. Ots, Hõimuküsimuste päevakajasisid. Uno Peltoniemi, Soome üliõpilaste hõimuharrastusist (ms. ka stipendiaatide vahetustist). Akad. Hõimuklubi tegevusest (lk. 162). Linda Leeman, Meie akadeem. hõimutöö-alade laiendamisest.

Looming 1931 — Nr. 1—9. Sisus ms.: Joh. Aavik, Eesti keele labastamise vastu (nr. 8, lkd. 824—830). Artiklis autor astub välja võõrsõnade liialdatud eestipärastamise ja rahvapärastamise vastu. Joh. Aavik, Eesti keele leksikaalse rikastamise ja peenendamise poole. Kimp uusi tüvisõnu (nr. 9, lkd. 973—976).

Tervitus lahe tagant. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura'le tema saja-aastaseks juubelipäevaks Eesti Kirjanduse Seltsilt. Tartus 1931. 264 lk., hind 4 kr. Sisuks ms.: Aug. Palm, Soome Kirjanduse Selts 1831—1931 (40 lk.). M. J. Eisen, Isiklikke mälestusi... A. Saareste, Kumb eesti murdeist on soomele lähem: põhja-eesti või lõuna-eesti? (16 lk.). V. Ridala-Grünthal, Eesti rahvaluule keelest (21 lk.). J. Mägiste, Soome keele osast eesti kirjakeele arenemisel (56 lk.). Aino Suits, Lönnrot'i ja Faehlmann'i kokkupuuteid ja ühiseid harrastusi. Aug. Anni, Soome kirjandus Eestis. Viimase lisana 30 lk-line „Bibliograafia soome kirjandusest Eestis kuni a. 1929“.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran satavuotispäiväksi 1931. Sanakirjasäätiö. Sanakirjasäätiön Toimituksia I. Helsinki 1931. 312 lk., piltidega. Sisuks üle 20 artikli, ms.: Toivo Kaukoranta, Taipaleelle lähtiessä. Kai Donner, Genealogisesta tutkimusmenetelmästä ja sen käyttämisestä murteen tutkimuksen palveluksessa. Lauri Hakulinen, Murresanakirjan koartikkeleja jt. Peale keeleteaduslike artiklite hulka kirjutisi etnograafia alalt (piltide ning joonistega).

Aarni Penttilä, Upsalan suomenkielisen (1500-luvulta polveutuvan) evankeliumikirjan fragmentin kielestä. Helsinki 1931, Eripainos Suomi V, 13-sta. 138 lk., hind 20 Smk.

Aarni Penttilä, Vuoden 1836-n uusien virsien kieliasu ja Kustaa Renvall. Turku 1931, Turun Yliopiston Julkaisuja. 124 lk.

Leeni Vesterinen, Soome-eesti miniatuur-sõnaraamat (Lähemalt siins. Raam. ülevaates).

Leeni Vesterinen, Eestiläis-suomalainen pienois-sanakirja (Lähemalt Raam. ülevaates).

Fr. Puusepp, Soome keele õpetus algajale (Lähem. Raam. ülev.).

Elmar Muuk, Lühike eesti keeleõpetus I. III trükk, Tartus 1931, EKS. 138 lk., hind 1 kr. 50 s.

R. Antik, Eesti raamatute üldnimestik 1918—1923. Tartu 1931, EKS. 406 lk., hind 10 kr. Sisuks: Tähestikuline osa (lkd. 7—350). Märksõna-register (lkd. 351—406).

R. Antik, Oskussõnastik raamatukogunduse ja bibliograafia alalt eesti, saksa ja vene keeles. Tartu 1931, EKS. 106 lk., hind 2 kr. 50 s.

Vastutav toimetaja: **Albert Saareste.**

Valjaandja: **Akadeemiline Emakeele Selts.**